

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Caroline Olsson

Vårdnadshavares strikta skadeståndsansvar

– en kritisk granskning av ansvaret och dess processrättsliga konsekvenser

LAGM01 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Eva Lindell-Frantz

Termin för examen: VT 2015

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställningar	6
1.3 Metod och material	6
1.4 Avgränsningar	7
1.5 Centrala begrepp	8
1.6 Disposition	9
2 BAKGRUND	10
2.1 Varför 3 kap. 5 § SkL infördes och dess syfte	10
2.2 Vårdnadshavares tillsynsansvar i förhållande till deras strikta ansvar	12
3 VÅRDNADSHAVARES STRIKTA ANSVAR	13
3.1 Ansvarssubjekten	13
3.2 Det solidariska ansvaret	14
3.3 Kravet på brottslig handling	14
3.4 Vilka skadetyper som bestämmelsen omfattar	15
3.5 Beloppsbegränsning per skadehändelse	16
3.5.1 Beloppsbegränsningen	16
3.5.2 Begreppet skadehändelse	17
3.6 Regressrätt	19
3.6.1 Vårdnadshavares regressrätt	19
3.6.2 Möjlig regressrätt mot skadeståndsansvarig utanför familjen	20
3.7 Mina reflektioner	21

4	JÄMKNINGSMÖJLIGHETER	23
4.1	Jämknin g enligt 3 kap. 6 § 2 st. SkL	23
4.1.1	Inledning	23
4.1.2	Vårdnadshavarens förhållande till barnet	23
4.1.3	Särskilda åtgärder	25
4.2	Jämknin g enligt 6 kap. 2 § SkL	28
4.2.1	Inledning	28
4.2.2	Förhållanden på den skadeståndsansvariges sida	29
4.2.3	Förhållanden på den skadelidandes sida	29
4.2.4	Nedsättningen	30
4.3	Mina reflektioner	31
5	PROCESSRÄTTSLIGA ASPEKTER	33
5.1	Vårdnadshavarnas inställning till det enskilda an språket	33
5.1.1	Inledning	33
5.1.2	Vårdnadshavarens möjligheter att företrädas av ett ombud	34
5.1.3	Vårdnadshavarens möjligheter att erhålla stöd från annan än ombud	35
5.1.3.1	Information till vårdnadshavaren i samband med förundersökningen	35
5.1.3.2	Materiell processledning	36
5.2	Gemensam handläggning av det civilrättsliga an språket och åtalet för brott	38
5.2.1	Kapitel 22 i rättegångsbalken	38
5.2.2	Vikten av en gemensam handläggning enligt förarbetena	39
5.3	Att utfärda stämning och att delge vårdnadshavarna det enskilda an språket	40
5.4	Vårdnadshavare som uteblir från huvudförhandlingen	42
5.5	När beloppsbegränsningen har förbrukats	42
5.6	Valet att överklaga och prövningstillstånd	44
5.7	Mina reflektioner	45
6	EMPIRISK STUDIE	47
6.1	Inledning	47
6.2	Empiri om det strikta skadeståndsansvaret och jämkning smöjligheter	48
6.3	Empiri om de i uppsatsen behandlade processrättsliga aspekterna	49
7	ANALYS OCH SLUTSATSER	51
7.1	Inledning	51
7.2	Förutsättningar för att det strikta skadeståndsansvaret ska aktualiseras	51
7.3	Jämkningsmöjligheter	54
7.4	Några processrättsliga aspekter relevanta för vårdnadshavarens strikta ansvar	57

7.5 Avslutande ord	59
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	60
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	63

Summary

In September 2010 an amendment of law was made which meant that legal guardians, in addition to their already existing supervisory responsibility, became subject to strict liability for damages caused by their children through a criminal offence. The aim of the regulation is to decrease juvenile delinquency. The purpose of this thesis is to investigate and critically analyze the strict liability for legal guardians in 3 ch. 5 § the Tort Liability Act and to account for some procedural aspects relevant to the adjudication of the regulation on strict liability.

In the light of what has been presented in the thesis my conclusion is that the scope of the strict liability for legal guardians, in spite of a maximum sum per loss event and pure economic losses being exempted,¹ is extensive. In several respects the law is unclear regarding the prerequisites for the liability, especially the meaning of the term loss event and when rights of recourse exist. The regulation, in my opinion, is in need of clarifications in order for its scope to be predictable for legal guardians.

3 ch. 6 § and 6 ch. 2 § the Tort Liability Act is applied restrictively and appears to demand quite a lot concerning the circumstances legal guardians have to invoke in order to run a successful defense based on apportionment. Existing case law is not entirely uniform, which results in a lack of foreseeability as to how the regulation of apportionment is being applied.

In my thesis several procedural issues have been identified in connection to the application of the strict liability for legal guardians. Most common is for the private claim made towards the legal guardians to be in joint processing with the criminal offence committed by their child. Which rules to apply from the Code of Judicial Procedure in joint processing, is to a certain extent ambiguous. This results in doubt regarding processing in the absence of the legal guardians, an obligation to inform the legal guardians about processing in their absence and when service of a summons is to be completed. Legal guardians can further on have to render compensations higher than the set maximum sum, even though the damage refers to the same loss event. This happens because of the burden of pleading is placed on the legal guardians. Legal guardians may also have to pay compensation although their child is found not to have committed a criminal offence. The reason for this, amongst others, is the rules on leave of appeal – which means that the processing for the legal guardians and the processing for the child not necessarily is connected. Finally, the possibilities for the legal guardians and the person who suffered loss, to access legal assistance differs essentially. Legal guardians are rarely represented by an attorney, a circumstance that complicates the possibilities for legal guardians to create an understanding of their strict liability, of the regulation of apportionment and of procedural aspects that affects their strict liability.

¹ Loss event is used to describe the Swedish term skadehändelse. The meaning of the term pure economic loss is not entirely equivalent to the Swedish term ren förmögenhetsskada.

Sammanfattning

I september 2010 trädde en lagändring i kraft som innebar att vårdnadshavare, utöver sitt redan befintliga tillsynsansvar, blev strikt skadeståndsansvariga för skador som deras barn vållat genom en brottslig handling. Regleringen ska verka preventivt och minska ungdomsbrottsligheten. Syftet med min uppsats har varit att utreda och kritiskt granska det strikta skadeståndsansvar som 3 kap. 5 § SkL ålägger vårdnadshavare samt att redogöra för några processrättsliga aspekter relevanta vid tillämpningen av regleringen om deras strikta ansvar.

Mot bakgrund av vad om framkommit i uppsatsen drar jag slutsatsen att vårdnadshavarnas skadeståndsansvar, trots en beloppsbegränsning per skadehändelse och trots att rena förmögenhetsskador uteslutits, är omfattande. I flera avseenden är regleringen oklar rörande förutsättningarna för ansvaret, särskilt innebörden av begreppet skadehändelse och när regressrätt föreligger. Regleringen är enligt min mening i behov av tydliggöranden för att dess omfattning ska bli förutsägbar för vårdnadshavarna.

Jämkningsmöjligheterna enligt 3 kap. 6 § SkL och enligt 6 kap. 2 § SkL tillämpas restriktivt och det synes krävas en hel del av vårdnadshavarna beträffande vad de åberopar för grundande omständigheter om de ska vinna framgång med en talan om jämkning. Befintlig praxis är i flera avseenden inte enhetlig, vilket medför att förutsägbarheten beträffande hur jämkningsbestämmelserna tillämpas kan kritiseras.

I uppsatsen identifieras ett flertal processrättsliga problem i samband med tillämpningen av vårdnadshavarnas strikta ansvar. Vanligast är att det enskilda anspråket, som riktats mot vårdnadshavarna, handläggs tillsammans med det brottmål som barnet står åtalat för. Vid gemensam handläggning är det i viss mån oklart när målet ska följa RB:s regler för brottmål respektive för tvistemål. Detta medför betänkligheter kring utevarohandläggning, informationsskyldighet om utevarohandläggning och när delgivning av stämning ska ske. Vidare kan vårdnadshavare komma att behöva erlagga ersättning högre än beloppsbegränsningen för en och samma skadehändelse, då de har åberopsbördan för att de redan har betalt en femtedels prisbasbelopp för aktuell skadehändelse. Vårdnadshavare kan även komma att behöva betala skadestånd trots att barnet inte anses ha begått en brottslig handling. Detta beror bland annat på reglerna om prövningstillstånd, som medför att processen för vårdnadshavare och processen för barnet inte behöver följas åt. Slutligen skiljer sig förutsättningarna väsentligen åt för den skadelidande och för vårdnadshavarna att erhålla stöd vid utformningen och framförande av talan. Endast sällan är vårdnadshavare företrädare av ombud, vilket borde försvåra för vårdnadshavare att skapa förståelse för deras strikta ansvar, vilka möjligheter de har att få skadeståndet jämkat och hur processrättsliga aspekter kan påverka ansvaret.

Förord

Med detta examensarbete avslutas mina studier vid Lunds universitet. Fem år har gått sedan min första termin på juristprogrammet. Tiden i Lund har varit inspirerande, intressant och utmanande, men framförallt har det varit fem fantastiskt roliga år. Tack Lund för alla oförglömliga upplevelser.

Jag vill rikta ett stort tack till min handledare Eva Lindell-Frantz som givit mig ovärderliga synpunkter och kommentarer under arbetets gång. Ditt engagemang har varit otroligt uppskattat. T a c k!

Till min kära familj och till min bästa vän – jag är så tacksam för ert stöd och för alla uppmuntrande ord! Jag älskar er.

Lund, maj 2015

Caroline Olsson

Förkortningar

AvtL	Lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
BrB	Brottsbalken (1962:700)
BUP	Barn- och ungdomspsykiatri
Ds	Departementsserien
FB	Föräldrabalken (1949:381)
Kap.	Kapitel
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
SkL	Skadeståndslagen (1972:207)
SOU	Statens offentliga utredningar
St.	Stycke
SvJT	Svensk juristtidning
TSL	Trafikskadelagen (1975:1410)

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Den 26 juni 2013 dömdes två flickor, då 15 och 16 år gamla, för grovt förtal efter det att de via tjänsten Instagram² spridit kränkande uppgifter om 38 ungdomar. På Instagram-kontot uppmanade de två flickorna andra i Göteborgsområdet att lämna tips på ”orrar”, vilket i sammanhanget innebar ”slampor” eller ”horor”. Dessa tips publicerades sedermera som fotografier med en kommenterande text som sedan i olika utsträckning var tillgängligt för andra Instagram-användare. Flickornas konto hade i vart fall flera tusen följare samtidigt som de publicerade inläggen, via så kallade skärmdumpar, kunde sparas i digital form. De två flickorna dömdes i tingsrätten till att sammanlagt betala 570 000 kronor i skadestånd till de drabbade ungdomarna och vårdnadshavarna till att ansvara för en viss del av detta belopp. Skadeståndet avsåg kränkingsersättning.³ Hovrätten prövade frågan huruvida 16-åringens mamma skulle befrias från skadeståndsskyldighet. Hovrätten kunde inte finna några skäl för att jämka skadeståndet.⁴ Högsta domstolen meddelade prövningstillstånd i november 2014, men har ännu inte meddelat dom.⁵

Bakgrunden till att vårdnadshavarna i det så kallade Instagram-målet ålades detta skadeståndsansvar är en lagändring som trädde i kraft den 1 september 2010, då vårdnadshavares ansvar för sina barn utökades till att även omfatta skadestånd för skador orsakade av barnens vållande genom brott. Ansvaret är således ett strikt skadeståndsansvar. Vårdnadshavare kan åläggas att betala upp till en femtedel av gällande prisbasbelopp per skadehändelse, vilket år 2015 är 8 900 kronor. Regleringen finns i SkL:s tredje kapitel. Syftet med lagändringen är att den ska verka preventivt och minska ungdomsbrottsligheten.⁶ Tidigare har vårdnadshavare kunnat åläggas skadeståndsansvar genom 2 kap. SkL, grundat på deras tillsynsansvar i 6 kap. 2 § FB. Denna reglering behölls även efter 2010 års lagändring.

Mitt intresse för denna omdiskuterade lagändring väcktes via det av media uppmärksammade Instagram-målet. Målet tydliggör flera av de aspekter som följer av ansvaret för vårdnadshavare, däribland den restriktiva tillämpningen av jämningsreglerna. Domen visar också att regleringen kan slå hårt mot vårdnadshavare. I dagens samhälle där barn och ungdomar dagligen har tillgång till internet kan en skada snabbt bli omfattande och omfånget av skadan svårt att överblicka. Vidare är regleringens preventiva

² Instagram är ett socialt nätverk bestående av en mobilapplikation där användare laddar upp och delar fotografier. Dessa fotografier kan användaren dela med sig av på bland annat Facebook och Twitter.

³ Göteborgs tingsrätts dom den 25 juni 2013 i mål B 705-13.

⁴ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 6 maj 2014 i mål T 3485-13.

⁵ Högsta domstolen, mål T 2909-14.

⁶ Prop. 2009/10:142, s. 20 och 22-25.

syfte intressant.⁷ Utöver dessa förhållanden kommer jag i denna uppsats även att behandla vissa processrättsliga problem som aktualiseras med anledning av hur reglerna utformats.

1.2 Syfte och frågeställningar

Denna uppsats syftar till att utreda och kritiskt granska vårdnadshavares strikta ansvar enligt 3 kap. SkL med fokus på de lege lata. Uppsatsen syftar även till att belysa regleringens processrättsliga konsekvenser.

För att uppfylla syftet med denna uppsats avser jag att besvara följande frågeställningar:

- Vilka förutsättningar ska vara uppfyllda för att vårdnadshavare ska anses vara strikt ansvariga för en skada som orsakats av deras barn?
- I vilka fall jämkas en vårdnadshavares skadeståndsansvar enligt 3 kap. 6 § 2 st. SkL och 6 kap. 2 § SkL?
- Förorsakar vårdnadshavarnas strikta ansvar några processrättsliga problem och i sådana fall vilka?
- Beträktat ur ett rättssäkerhetsperspektiv – bör vårdnadshavares strikta ansvar modifieras?

1.3 Metod och material

För att kunna besvara mina frågeställningar tillämpas huvudsakligen den traditionella juridiska metoden. För att beskriva gällande rätt systematiseras och analyseras lag, lagförarbeten, rättspraxis och doktrin. Lagförarbetena är av särskild betydelse då vårdnadshavares strikta skadeståndsansvar är en förhållandevis nytillkommen bestämmelse.⁸ Även allmänna rättsgrundsatser är av betydelse vid redogörelsen för både skadeståndsrättsliga och processrättsliga aspekter. Vad som kan hänföras till allmänna rättsgrundsatser finns det i doktrin delade meningar om.⁹ Doktrin av relevans för min uppsats har skrivits av Håkan Andersson, Bertil Bengtsson, Per Olof Ekelöf, Jan Hellner, Eva Lindell-Frantz, Roberth Nordh, Marcus Radetzki, Mårten Schultz, Erland Strömbäck och Peter Westberg.

Praxis från Högsta domstolen avseende vårdnadshavarnas strikta skadeståndsansvar finns ännu inte att tillgå. Avgöranden från underrättsinstanserna används därför trots att de saknar prejudicerande verkan.¹⁰ Fallen syftar till att redogöra för hur regleringen har tolkats av domstolarna hitintills. Relevanta avgöranden har jag funnit genom att söka i databaserna Infotorg och Zeteo.¹¹

⁷ Om skadeståndsrättens olika funktioner se till exempel Hellner & Radetzki, s. 36-42.

⁸ Sandgren, s. 37-38.

⁹ Se till exempel Stig Strömholms diskussion om allmänna rättsgrundsatser, s. 243-245.

¹⁰ Bernitz, s. 123-127.

¹¹ Jag har beaktat mål avgjorda fram till och med den 31 december 2014.

Åklagarmyndigheten har författat en promemoria som berör vårdnadshavares strikta skadeståndsansvar och denna ingår som material i uppsatsen. Promemorian återges dock endast som exempel på hur bestämmelserna har kommit att uppfattas av Åklagarmyndigheten och inte som en redogörelse för vad som är gällande rätt.¹²

Som nämnts ovan skrivs uppsatsen utifrån ett kritiskt perspektiv. Det kritiska perspektivet innebär att aktuella bestämmelser granskas mot bakgrund av det bakomliggande syftet och det sammanhang de förekommer i. Problematiska konsekvenser av processrättslig natur som uppkommer till följd av regleringen om vårdnadshavarnas strikta ansvar framhävs. Vidare betraktas regleringen ur ett rättssäkerhetsperspektiv,¹³ med detta avses att det i uppsatsen förs en diskussion om tillämpningen av relevant reglering är förutsägbar för vårdnadshavarna.

Jag har även genomfört en empirisk studie baserad på underrättsdomar. Syftet med denna studie är att skapa en uppfattning om hur frekvent vissa aspekter av regleringen förekommer, såsom jämkning enligt 3 kap. 6 § 2 st. SkL eller enligt 6 kap. 2 § SkL. För att få material till rättsfallsstudien sökte jag på Zeteo. Genom att skriva ”3 kap. 5 § skadeståndslagen” i fältet kallat *dessa ord nära varandra* fick jag fram ett hanterbart antal avgöranden. Sökningen begränsades till perioden 2014-01-01 - 2014-12-31 och till hovrättsavgöranden. Trots begränsningen i sökfältet till hovrättsavgöranden ingår tingsrättsavgöranden i studien. Bakgrunden till detta är bland annat att det i målen kan finnas mer än en skadevållare. Detta kan innebära att den part som överklagat till hovrätten inte är av relevans för min uppsats, exempelvis för att skadevållaren är över 18 år. Det kan även vara så att endast vårdnadshavarens barn, som är skadevållare, överklagat och att hovrätten av den anledningen inte berör frågan om vårdnadshavarens strikta skadeståndsansvar. Sökmetoden resulterade i 70 avgöranden och dessa berör totalt 105 barn och 155 vårdnadshavare.

1.4 Avgränsningar

Mot bakgrund av uppsatsens syfte behandlas inte barns och ungdomars skadeståndsansvar och de frågeställningar som hör därtill. I vilken utsträckning föräldrar kan hållas ansvariga enligt 2 kap. 1 § SkL när de brister i sin tillsynsplikt, beskrivs endast kortfattat i ett inledande avsnitt. Inte endast vårdnadshavare kan ha en skyldighet att hålla tillsyn över barnet. I vilken mån andra ansvarssubjekt kan bli skadeståndsskyldiga utreds inte.

¹² Åklagarmyndigheten, Utvecklingscentrum Stockholm, RättsPM 2010:6.

¹³ Det finns ingen entydig definition på begreppet rättssäkerhet. Se till exempel Zilas artikel *Om rättssäkerhet* i SvJT 1990. Begreppet rättssäkerhet inbegriper mer än förutsägbarhet, men denna uppsats kommer endast att föra diskussioner om regleringens förutsägbarhet.

Hur skadestånd beräknas och de problematiska frågeställningar som kan uppstå därom behandlas inte. I uppsatsen genomförs inga komparativa studier baserade på Norges och Danmarks motsvarande regelverk, vilka har gemensamma inslag med det svenska. Möjligheten att jämkna skadeståndet med hänsyn till den skadelidandes medvållande enligt 6 kap. 1 § SkL har lämnats utanför uppsatsen. På grund av uppsatsens begränsade omfång finns inte möjlighet att diskutera de nyss nämnda aspekterna.

Uppsatsen fokuserar på regleringens innebörd för vårdnadshavare. Infallsvinklar relevanta för den skadelidande som kan tänkas uppstå till följd av regleringen, såsom hur den skadelidandes möjligheter att erhålla brottsofferersättning påverkas, lämnas därmed utanför uppsatsen.

Vilka effekter vårdnadshavarnas strikta skadeståndsansvar får i praktiken påverkas av vilken möjlighet vårdnadshavarna har att försäkra sig. Eva Lindell-Frantz har utförligt behandlat denna problemformulering.¹⁴ Eftersom uppsatsen har begränsat utrymme utelämnas detta perspektiv.

Ett av uppsatsens syften är att belysa processrättsliga problem som uppstår i samband med vårdnadshavarnas strikta skadeståndsansvar. På grund av uppsatsens omfattning kan dessvärre inte alla identifierade problem diskuteras. Därmed behandlas inte frågor om bevisbörda och om att meddela åtalsunderlåtelse enligt lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Frågor om återopsbörda berörs endast kortfattat. Slutligen, eftersom frågan om enskilt anspråk nästan undantagslöst handläggs tillsammans med brottmålet, fokuserar inte uppsatsen på vilka konsekvenser en handläggning enligt reglerna för tvistemål har för vårdnadshavarna.

1.5 Centrala begrepp

Avseende terminologin i uppsatsen ska följande sägas. I förarbetena definieras vårdnadshavarnas strikta skadeståndsansvar som ett principalansvar. I doktrin har istället ansvaret kommit att betecknas som ett strikt ansvar,¹⁵ en benämning som även denna uppsats följer. Bakgrunden till detta kommer att bli tydligare för läsaren i kapitel 3, som detaljerat redogör för innebörden av ansvaret. Vidare används orden barn, ungdom och underårig synonymt med varandra i uppsatsen.

¹⁴ Se Lindell-Frantz, Ansvarsförsäkring i konsumentförhållande, *En studie med fokus på barns och föräldrars skadeståndsansvar*, 2012.

¹⁵ Se till exempel Eva Lindell-Frantz och Märten Schultz.

1.6 Disposition

I uppsatsens andra kapitel introduceras uppsatsämnet. Här ges en kortare beskrivning av varför bestämmelsen om vårdnadshavares strikta ansvar infördes. Härutöver redogörs för regleringens syfte och hur bestämmelserna förhåller sig till föräldrarnas tillsynsansvar.

I kapitel tre redovisas gällande rätt avseende vårdnadshavarnas strikta skadeståndsansvar enligt 3 kap. 5 § SkL. Kapitlet inleds med en redogörelse för vem som är att anse som ansvarssubjekt. Vidare utreds när solidariskt ansvar förekommer. Vilka möjligheter det finns att föra en regresstalan kommer också att beskrivas. Rekvisiten i bestämmelsen delas in i egna delavsnitt för att skapa en tydlig struktur. Praxis och doktrin beträffande rekvisiten har inarbetats i respektive delavsnitt.

Kapitel fyra redogör för när skadeståndet kan komma att jämkas med stöd av dels 3 kap. 6 § 2 st. SkL, dels 6 kap. 2 § SkL. De två lagrummen förklaras i separata delavsnitt.

Vilka möjligheter vårdnadshavarna har att erhålla information om relevant reglering, och i vilken omfattning de kan få stöd när de ska utforma och framföra en invändning mot det civilrättsliga anspråk som riktats mot dem, beskrivs i kapitel fem. I detta kapitel behandlas även processrättsliga frågeställningar som aktualiseras till följd av vårdnadshavares strikta skadeståndsansvar. Uppsatsen redogör bland annat för hur en gemensam handläggning av ett civilrättsligt anspråk och brottmål ser ut. Vidare berör uppsatsen vilka konsekvenser som kan uppstå när ett avgörande endast överklagas i vissa delar, vad det ställs för krav på att utfärda stämning samt handläggning av målet i vårdnadshavares utestående. Rättsfall där dessa processrättsliga problem aktualiserats kommer att beskrivas.

Egna reflektioner som uppkommit i samband med redogörelserna i kapitel tre till fem skildras genomgående i egna delavsnitt.

Den empiriska studien presenteras i uppsatsens näst sista kapitel. Kapitlet är indelat i tre delavsnitt – ett inledande, ett med empiri relevant för 3 kap. 5 - 6 §§ SkL och 6 kap. 2 § SkL samt slutligen ett som berör processrättsliga problemformuleringar. Egna reflektioner framförs löpande i detta avsnitt.

Uppsatsen avslutas med ett kapitel som svarar på mina frågeställningar och en sammanfattning av de reflektioner som genomgående lyfts fram i uppsatsen. Därutöver förs en löpande diskussion om regleringen ur ett rättssäkerhetsperspektiv och när regleringen med hänsyn till bristande förutsägbarhet kan komma att behöva modifieras. Slutligen redovisas de slutsatser som jag anser mig kunna dra mot bakgrund av det material som min uppsats baserats på.

2 Bakgrund

2.1 Varför 3 kap. 5 § SkL infördes och dess syfte

Vårdnadshavare har under en längre tid kunnat hållas skadeståndsansvariga när de brister i tillsynen över sina barn.¹⁶ Frågan om vårdnadshavare ska åläggas ett strängare ansvar för skador vållade av deras barn, har kommit att bli föremål för flera utredningar. I dessa utredningar har det till exempel funnits förslag om att införa ett presumtionsansvar eller ett strikt ansvar. De förslag som lades fram innan lagändringen 2010, avvisades dock mot bakgrund av exempelvis bristande stöd rörande förslagets effekt på ungdomsbrottsligheten eller för att de inte överensstämde med skadeståndsrättsliga principer i tillräcklig utsträckning.¹⁷

Den regering som genomförde lagändringen 2010 menade att ungdomsbrottsligheten ökade och att åtgärder för att förhindra denna utveckling var nödvändiga. I förarbetena till förslaget redogjordes för hur många unga som hade varit misstänkta för brott i BrB:s mening och hur stor andel av befolkningen denna grupp utgjorde. Utifrån dessa uppgifter drog man slutsatsen att barn och ungdomar var kraftigt överrepresenterade i brottsstatistiken och att de utgjorde den mest brottsaktiva gruppen i samhället. Eftersom återfallsförbrytare står för en stor andel av alla brott som begås i samhället, framhöll regeringen att det var av vikt för brottsutvecklingen i stort att hindra ungdomar från att fortsätta med vanekriminell verksamhet in i vuxen ålder.¹⁸ De åtgärder som ditintills hade vidtagits inom till exempel skola och socialtjänst bedömdes inte vara tillräckliga.¹⁹

Utredningens slutsats om att ungdomsbrottsligheten hade ökat i omfattning kritiserades av Märten Schultz i en artikel publicerad i SvJT.²⁰ Schultz anser att det saknas stöd för ett sådant påstående. Han menar att antagandet verkar ha baserats på en allmän uppfattning om att ungdomsbrottsligheten blivit ”vanligare och grövre”. Det finns heller inga hänvisningar i utredningen till material som stödjer hypotesen om att kriminaliteten ökat bland unga. Tvärtom nämns att kriminologiska undersökningar visat att ungdomsbrottsligheten var tämligen konstant. Schultz menar vidare att antalet anmälningar mot unga lagöverträdare inte oreflekterat kan relateras till frekvensen av faktiskt begångna brott, eftersom det kan finnas ett flertal

¹⁶ Inledningsvis härleddes ansvaret endast till den allmänna culparegeln i 2 kap. 1 § SkL, men 1993 skedde en skärpning av ansvaret genom 6 kap. 2 § 2 st. 3 men. FB.

¹⁷ Prop. 2009/10:142, s. 14-18.

¹⁸ Prop. 2009/10:142, s. 20-22.

¹⁹ Prop. 2009/10:142, s. 23. För exempel på arbetet som bedrivs i dessa områden se prop. 2009/10:142, s. 23-24.

²⁰ Märten Schultz, *Föräldrars ansvar för barns brott*, 2010, SvJT.

orsaker till varför anmälningarna ökar, såsom att det med dagens teknik är lättare att rapportera misstankar om brott. Trots att utredningen uppmärksammade de metodologiska problemen ifråga om vilka slutsatser som kunde dras mot bakgrund av den statistik man hade tillgång till, utgick man ifrån att ungdomsbrottsligheten ökade – något som Schultz ställer sig kritisk till.²¹

Utredningen utgick som tidigare nämnts ifrån att det förelåg ett ökande problem med unga lagöverträdare. För att åtgärda detta problem föreslogs en reglering som sades vara handlingsdirigerande. Genom att ålägga vårdnadshavare ett strikt skadeståndsansvar skulle dessa motiveras att förhindra sina barn från att begå brott. Syftet med bestämmelsen är således att den ska framhäva att huvudansvaret för barn och ungdomar åligger vårdnadshavarna. Vikten av att vårdnadshavare reagerar när deras barn handlar på ett sätt som inte överensstämmer med grundläggande samlevnadsregler och normer, till exempel att skolka från skolan, betonas i förarbetena. Brist på agerande från vårdnadshavares sida anses nämligen höja risken för ungdomsbrottslighet. Om vårdnadshavare ges ett direkt ekonomiskt ansvar för de skador som deras barn och ungdomar orsakar sägs det i förarbetena att ansvarsfördelningen mellan föräldrans ansvar och samhällsansvar kommer att bli tydligare. Den handlingsdirigerande effekten motiveras genom politiska och allmänna överväganden. Enligt förarbetena borde ett skärpt skadeståndsansvar kunna medföra att vårdnadshavare reagerar starkare mot brottsliga beteenden och öka vårdnadshavares engagemang beträffande barnens umgängeskrets och deras aktiviteter på kvällar och helger. Vidare skulle denna typ av reglering kunna fungera som argumentationsunderlag för vårdnadshavare när de hamnar i diskussion med sina barn och ungdomar om vilka beteenden som är och inte är godtagbara. Ytterligare en aspekt som påstås motivera den brottspreventiva effekten är frekvensen av obetalda skadestånd hos barn. Vid tidpunkten för författandet av förslaget var huvudorsaken till varför ungdomar inträdde i vuxenlivet skuldsatta, att de inte hade de ekonomiska förutsättningarna för att betala skadestånd de ålagts att betala. Regeringen var av den åsikten att vårdnadshavarnas strikta ansvar skulle innebära en lättnad av denna skuldbörda och därmed också verka brottspreventivt.²²

Schultz resonerar i sin artikel om bestämmelsens påstådda preventiva funktion. Han menar dels att en reglerings preventiva effekt är svår att mäta med hänsyn till svårigheterna att finna övertygande empiriskt material, dels att skadeståndets preventiva funktion är en omdiskuterad fråga i doktrin. Enligt Schultz är inställningen i rådande doktrin att det finns anledning till att vara skeptisk mot preventionstanken, både som argument för att genomföra förändringar och för att dra slutsatser avseende en lags eventuella effekter.²³ Sammantaget anser Schultz att denna reglering har byggts på gissningar och spekulationer samt att övertygande rättspolitiska argument och empiriska observationer saknas. Vidare menar han att det inte

²¹ Schultz, s. 197-198.

²² Prop. 2009/10:142, s. 23-25.

²³ Schultz, s. 203-204.

finns egentliga argument som faktiskt visar att regleringen kan uppnå de effekter som önskas.²⁴

2.2 Vårdnadshavares tillsynsansvar i förhållande till deras strikta ansvar

Innan 3 kap. 5 § SkL infördes 2010 ansvarade vårdnadshavare enbart för sina barns skadehandlingar om de själva brustit i sin tillsyn – känt som tillsynsansvaret. Tillsynsansvaret följer av 2 kap. 1 § SkL. En förälder som har vårdnaden om ett barn kan om han eller hon är oaktsam vid tillsynen över den underårige, bli självständigt skadeståndsansvarig för de skador som uppstår till följd av den egna oaktsamheten. Oaktsamhetsbedömningen genomförs på sedvanliga skadeståndsrättsliga grunder, men preciseras genom 6 kap. 2 § 2 st. 3 men. FB.²⁵ Av FB följer ett antal förpliktelser för vårdnadshavaren beträffande tillsynen av sina barn. Bland annat ska föräldern sörja för att den underårige får den tillsyn som krävs i förhållande till den underåriges ålder, utveckling och övriga omständigheter samt ha den underårige under uppsikt eller vidta andra lämpliga åtgärder, i syfte att hindra barnet från att orsaka skada för en tredje part.²⁶

Vårdnadshavares strikta skadeståndsansvar fungerar som ett komplement till tillsynsansvaret.²⁷ Sett ur den skadelidandes perspektiv är det mer fördelaktigt om vårdnadshavaren hålls ansvarig med stöd av 2 kap. 1 § SkL eftersom denna reglering, till skillnad från 3 kap. 5 § SkL, inte innehåller en beloppsbegränsning.²⁸ Om barnet har två vårdnadshavare, är det möjligt att ena vårdnadshavaren hålls ansvarig enligt 2 kap. 1 § SkL och den andre enligt 3 kap. 5 § SkL.²⁹

Varken vårdnadshavarnas strikta skadeståndsansvar eller tillsynsansvaret förändrar barnets skyldighet, i egenskap av skadevållare, att betala ersättning för skadan enligt 2 kap. 4 § SkL.³⁰

²⁴ Schultz, s. 205-206. Se även den kritik som framfördes av remissinstanser såsom Åklagarmyndigheten och Sveriges advokatsamfund.

²⁵ Prop. 2009/10:142, s. 14.

²⁶ Prop. 1993/94:57, s. 7.

²⁷ Prop. 2009/10:142, s. 46.

²⁸ På grund av omfattningen av dagens försäkringar kan det även för vårdnadshavaren komma att bli mer fördelaktigt att åberopa att han eller hon brustit i sin tillsyn över sitt barn, se Lindell-Frantz, s. 176 samt Bengtsson och Strömbäck, s. 135, fotnot 161.

²⁹ Prop. 2009/10:142, s. 46.

³⁰ Prop. 2009/10:142, s. 33-34 och 45.

3 Vårdnadshavares strikta ansvar

3.1 Ansvarssubjekten

Skadeståndsansvaret i 3 kap. 5 § SkL åligger vårdnadshavaren. Vem som är ett barns vårdnadshavare regleras i FB. Enligt 6 kap. 2 § 1 st. FB tillfaller vårdnaden om ett barn båda föräldrarna eller en av dem, dock inte om domstolen beslutat att vårdnaden ska övergå till en särskilt förordnad vårdnadshavare. Vårdnaden om ett barn upphör när barnet fyller 18 år eller dessförinnan om barnet gifter sig. Både biologiska föräldrar och adoptivföräldrar³¹ är således strikt skadeståndsansvariga för de skador som deras barn vållar genom brott, däremot är de särskilt förordnade vårdnadshavarna undantagna från ansvar. De särskilt förordnade vårdnadshavarna är undantagna från det strikta ansvaret eftersom det redan när bestämmelsen infördes var problematiskt att rekrytera personer till detta uppdrag. Vidare anses det, mot bakgrund av reformens syfte, tveksamt att inkludera denna grupp av vårdnadshavare. Skulle barnet få en särskilt förordnad vårdnadshavare, är de ursprungliga vårdnadshavarna inte längre strikt skadeståndsansvariga. Under sådana omständigheter finns således inget ansvarssubjekt att kräva ersättning av enligt 3 kap. 5 § SkL.³²

Vårdnadshavarnas strikta ansvar gäller även om skadan vållats när annan än vårdnadshavaren har tillsyn över barnet. Det finns nämligen inget i lagtexten som tyder på att det strikta ansvaret undantagits i dessa situationer. Detta innebär till exempel att det strikta ansvaret kvarstår när barn på grund av skolplikt befinner sig i skolan eller är omhändertagna för samhällsvård.³³ I ett tingsrättsavgörande från 2014 menade vårdnadshavaren att det av åklagaren påstådda brottet utförts när skolan hade tillsyn över hans barn och att han därför inte var att anse som skadeståndsansvarig. Enligt domskälen hade det dock inte under förhandlingen framkommit några omständigheter som frantog vårdnadshavaren dennes strikta ansvar. Vårdnadshavaren blev därför skadeståndsansvarig.³⁴

Lindell-Frantz har i sin uppsats³⁵ bland annat behandlat frågan om vårdnadshavares strikta ansvar skulle kunna påverkas av att den underårige åstadkommer skador för en person som vårdnadshavaren är i ett avtalsförhållande alternativt i ett avtalsliknande förhållande med. SkL är en dispositiv lag enligt lagens 1 kap. 1 §. I princip bör därför friskrivning från ansvar i avtal vara gällande. Avtalsfriheten begränsas dock i sammanhanget av eventuell tvingande kontraktsrättslig reglering och av 36 § AvtL.³⁶

³¹ 4 kap. 8 § FB.

³² Prop. 2009/10:142, s. 29 och 45.

³³ Lindell-Frantz, s. 125.

³⁴ Attunda tingsrätts dom den 15 maj 2014 i mål B 1539-14.

³⁵ Lindell-Frantz, *Ansvarsförsäkring i konsumentförhållande. En studie med fokus på barns och föräldrars skadeståndsansvar*, 2012.

³⁶ Lindell-Frantz, s. 126-127. Se även Hellner och Radetzki, s. 160-161.

Lindell-Frantz anser att det varken i lagtexten eller i motivuttalandena förekommer något som skulle stödja en tolkning där vårdnadshavarnas strikta ansvar begränsas med hänsyn till ett kontraktliknande förhållande. Att SkL är subsidiär i förhållande till vad som följer av skadeståndsrättsliga principer i kontraktförhållanden skulle dock kunna tala för att motsatsen gäller.³⁷

3.2 Det solidariska ansvaret

Skadevällande barn och dennes vårdnadshavare är solidariskt ansvariga. Den skadelidande kan med andra ord välja att kräva vem som av de skadeståndsansvariga på hela det belopp som den skadelidande har rätt till. Detta gäller dock inte om skadeståndet begränsats för något av ansvarssubjekten. Vårdnadshavarnas strikta ansvar begränsas nämligen av ett beloppstak. Det finns även möjligheter att få skadeståndet jämkat med stöd av 3 kap. 6 § 2 st. SkL eller 6 kap. 2 § SkL. Om till exempel vårdnadshavaren får sitt skadeståndsansvar jämkat, medan barnet ansvarar för hela beloppet, kommer barnet och vårdnadshavaren att vara solidariskt ansvariga upp till det belopp vårdnadshavaren ansvarar för.³⁸

I de fall ett skadevällande barn har två vårdnadshavare, ansvarar dessa sinsemellan solidariskt för skadeståndet. I ett sådant scenario har således den skadelidande, om han eller hon så önskar, möjlighet att utkräva hela skadeståndet från endast en av vårdnadshavarna.³⁹

3.3 Kravet på brottslig handling

Vårdnadshavares strikta skadeståndsansvar är begränsat till skador som barnet vållat genom brott. Definitionen av brott finner man i 1 kap. 1-2 §§ BrB. Vanligen krävs uppsåt för att en gärning ska anses vara ett brott. I de fall annat är särskilt föreskrivet gäller den föreskriften. En person blir straffmyndig när denne fyllt 15 år, men detta förändrar dock inte synen på vad som är en brottslig handling. Enligt 1 kap. 6 § BrB är enda konsekvensen av att den som begått gärningen är under 15 år att påföljd inte kan dömas ut. Kravet på brottslig handling innebär vidare att det måste finnas kausalitet mellan brott och skada för att vårdnadshavarna ska bli strikt skadeståndsansvariga. Kausalitetsbedömningen ska ske i enlighet med sedvanliga principer.⁴⁰ Enligt förarbetena tillhör bland annat stölder, personrån och misshandel kategorin av typiska ungdomsbrott.⁴¹

³⁷ Lindell-Frantz, s. 126-127.

³⁸ 6 kap. 4 § SkL och Prop. 2009/10:142, s. 46.

³⁹ 6 kap. 4 § SkL och Prop. 2009/10:142, s. 46.

⁴⁰ Ds 2009:42, s. 51-52 och prop. 2009/10:142, s. 45. För en redogörelse om kausalitet se exempelvis Hellner och Radetzki, kap. 12.

⁴¹ Prop. 2009/10:142, s. 30.

För att påvisa hur långtgående vårdnadshavarnas strikta ansvar är, jämförde Lindell-Frantz i sin uppsats vårdnadshavarnas strikta ansvar med en arbetsgivares principalansvar i 3 kap. 1 § SkL. En arbetsgivares ansvar för skador vållade av dennes arbetstagare begränsas bland annat av att skadan ska ha vållats i tjänsten. Vidare kan skador uppkomma genom så kallade abnormhandlingar, såsom dråp eller sabotage, anses ligga utanför arbetsgivarens principalansvar. Lindell-Frantz påpekar att det för vårdnadshavarens strikta ansvar inte synes finnas någon sådan likande begränsning.⁴²

3.4 Vilka skadetyper som bestämmelsen omfattar

Vårdnadshavarens strikta ansvar omfattar sak- och personsador samt skador genom kränkning.⁴³ Rena förmögenhetsskador inbegrips således inte. Enligt förarbetena ryms inte den typ av brottslighet som vanligen leder till ren förmögenhetsskada inom kategorin för typiska ungdomsbrott.⁴⁴ Vidare anges att rena förmögenhetsskador är en skadetyper som är föremål för specialreglering eftersom dessa ekonomiska skador anses få omfattande och svåröverskådliga konsekvenser. Med hänsyn till detta och till den aktsamhet som anses nödvändig när en ny ansvarsgrund ska bli gällande, finns det enligt förarbetena inte tillräckliga skäl för att inkludera rena förmögenhetsskador i vårdnadshavarnas strikta ansvar.⁴⁵

Enligt 3 kap. 8 § SkL omfattas inte vissa skador som uppkommit i samband med motortrafik när de kan ersättas genom trafikförsäkringen. Av förarbetena framgår det att preventiva skäl i viss mån kan motivera att dessa skador också inkluderas i vårdnadshavarnas strikta ansvar. Beaktat att vårdnadshavarna skulle ha regressrätt mot trafikförsäkringen, skulle ett sådant ansvar få en mycket lite praktisk funktion och därför utesluts dessa skador.⁴⁶ Enligt TSL ersätts inte vissa typer av skador av trafikförsäkringen, såsom skador på det försäkrade fordonet och skador som uppstått genom kränkning.⁴⁷ Därmed omfattas den typen av skador av vårdnadshavarnas strikta ansvar.⁴⁸

⁴² Lindell-Frantz, s. 130-131 och prop. 1972:5 s. 481-482.

⁴³ Begreppen har samma innebörd som i övriga SkL. För ingående information om de olika skadetyperna se till exempel Hellner och Radetzki.

⁴⁴ I förarbetena sägs att brott såsom butiksstölder, skadegörelse, cykelstölder, misshandel och personrån är typiska ungdomsbrott. Med detta avses att ungdomar som grupp är överrepresenterade avseende andelen misstänkta för dessa nyss nämnda brott. Se prop. 2009/10:142, s. 22.

⁴⁵ Ds 2009:42, s. 52 och prop. 2009/10:142, s. 30.

⁴⁶ 19 § TSL, Ds 2009:42, s. 53 och prop. 2009/10:142, s. 31.

⁴⁷ 10 § 2 st. TSL. Se även till exempel NJA 1997 s. 572.

⁴⁸ Ds 2009:42, s. 53 och prop. 2009/10:142, s. 31.

3.5 Beloppsbegränsning per skadehändelse

3.5.1 Beloppsbegränsningen

Enligt 3 kap. 5 § 2 st. SkL är det strikta skadeståndsansvaret för vårdnadshavare beloppsbegränsat till en femtedels prisbasbelopp per skadehändelse. Mot bakgrund av regleringens preventiva syfte är det enligt förarbetena tillräckligt att vårdnadshavare ansvarar för en begränsad del av skadan. Vidare framhålls det att det skulle kunna ses som oskäligt att vårdnadshavare ska betala hela skadeståndsbeloppet eftersom deras ansvar grundas på en annan individs handlande. Slutligen anses beloppsbegränsningen även vara ett sätt att bibehålla allmänhetens förståelse för regleringen.⁴⁹

År 2015 är beloppsbegränsningen 8 900 kronor per skadehändelse.⁵⁰ Om barnet har mer än en vårdnadshavare gäller maxbeloppet för vårdnadshavarna gemensamt.⁵¹ I de fall ett brott medfört skada för flera skadelidande gäller begränsningen för dem tillsammans. Om maxbeloppet inte räcker till full ersättning åt var och en av dem, får de dela på beloppet proportionerligt. Ersättningen sätts följaktligen ned med samma kvotdel för vardera av skadelidande.⁵²

Kostnader som kan uppstå till följd av annan lagstiftning än 3 kap. 5 § SkL omfattas inte av beloppsbegränsningen. Utöver beloppsbegränsningen kan således vårdnadshavare komma att behöva betala till exempel rättekostnader eller den skadelidandes rättegångskostnader.⁵³ I ett mål avgjort av Malmö tingsrätt ansåg domstolen att vårdnadshavarnas strikta skadeståndsansvar skulle jämkas till noll kronor. Den skadelidande överklagade och frågan om vårdnadshavarnas ansvar prövades igen. Hovrätten ändrade tingsrättens dom och jämkade inte. Eftersom vårdnadshavarna var de förlorande parterna fick de, utöver skadeståndet, även betala kostnaden för målsägandebiträdet.⁵⁴

Då beloppsbegränsningen gäller per skadehändelse⁵⁵ kan en vårdnadshavares totala skadeståndsskyldighet komma att bli mycket högre än 8 900 kronor. Ett illustrerande exempel på en sådan situation är det inledningsvis nämnda Instagram-målet i vilket två ungdomar lade upp ett flertal bilder på internet med kränkande innehåll. Tingsrätten menade att bilderna utgjorde grovt förtal. Vårdnadshavarna ålades att solidariskt med

⁴⁹ Ds 2009:42, s. 54 och prop. 2009/10:142, s. 34.

⁵⁰ 2 kap. 7 § socialförsäkringsbalken (2010:110).

⁵¹ Prop. 2009/10:142, s. 47.

⁵² 3 kap. 5 § 3 st. SkL.

⁵³ Prop. 2009/10:142, s. 46-47.

⁵⁴ Malmö tingsrätts dom den 22 februari 2014 i mål B 7973-13 och Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 22 oktober 2014 i mål T 781-14.

⁵⁵ Innebörden av detta begrepp redogörs för i avsnitt 3.5.2.

sitt barn utge 8 800 kronor till var och en av de 38 skadelidande, alltså totalt 334 400 kronor.⁵⁶

I ett annat belysande mål hade ett antal ungdomar bland annat upprepade gånger kastat sten på fönster tillhörande olika skadelidande. Vårdnadshavarna till en av de inblandade ungdomarna kom att betala ersättning till inte mindre än 34 skadelidande, dock var beloppen till var och en av dem inte nödvändigtvis så höga att det nådde upp till beloppsbegränsningen. På grund av många skadelidande blev vårdnadshavarnas totala skadeståndsskyldighet ändå betydande.⁵⁷

Det finns i praxis även exempel på skadestånd, som till följd av att det rört sig om ett flertal skadehändelser, sammantaget väl överstiger beloppstaket på en femtedels prisbasbelopp. Exempelvis ålades två vårdnadshavare att solidariskt med sin son betala totalt 43 000 kronor efter att sonen dömts för grov fridskränkning och olaga tvång.⁵⁸

3.5.2 Begreppet skadehändelse

Huruvida skadorna i det enskilda fallet ska anses ha uppstått vid en eller flera skadehändelser, är en uppgift som i förarbetena lämnades åt rättstillämpningen att avgöra. Avgörande i denna bedömning är om skadorna uppstått ur väsentligen samma händelseförlopp. Prövningen ska inte fokusera på de effekter som uppstår i form av skador, utan istället på den skadevällande handlingen eller underlåtenheten att handla.⁵⁹

I förarbetena ges två exempel på hur begreppet skadehändelse bör tolkas. Det första utgår ifrån att ett barn anlägger en brand som orsakar skada på två bilar. Dessa två bilar ägs av två olika personer. Detta ska enligt förarbetena bedömas som en skadehändelse. Att den ena bilen börjar brinna först, vilket leder till att den andra bilen antänds, eller att skadevällaren handlar på ett sätt så att bilarna börjar brinna samtidigt är inget som ska förändra bedömningen av antal skadehändelser. Om det finns personskador ska bedömningen ändå fortsatt bli densamma. För att det ska anses röra sig om två skadehändelser krävs det normalt sett att barnet anlägger den första branden, vilken orsakar skada, och att han eller hon i ett senare skede anlägger brand nummer två som i sin tur orsakar ännu mer skada.⁶⁰

Det andra exemplet rör ett barn som orsakar skada genom att misshandla flera personer. Personerna misshandlas på samma plats och vid samma

⁵⁶ Göteborgs tingsrätts dom den 25 juni 2013 i mål B 705-13. I fallet berördes även huruvida denna summa skulle jämkas, se avsnitten 4.1.3 och 4.2.4. I hovrätten rörde sig tvisten inte om en lika stor summa eftersom vårdnadshavaren förliktes med några av målsägandena, se Hovrätten för Västra Sveriges dom den 6 maj 2014 i mål T 3485-13.

⁵⁷ Jönköpings tingsrätts dom den 26 september 2013 i mål B 1258-13.

⁵⁸ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 28 maj 2013 i mål B 2363-13 och Borås tingsrätts dom den 27 mars 2013 i mål B 2157-12.

⁵⁹ Prop. 2009/10:142, s. 35 och 47.

⁶⁰ Prop. 2009/10:142, s. 47.

tidpunkt. Detta är att bedöma som en skadehändelse per misshandlad person. Med andra ord skulle var och en av de misshandlade personerna kunna erhålla en femtedels prisbasbelopp från vårdnadshavarna. Att barnet utdelar flera slag mot samma skadelidande ska dock inte betraktas som flera skadehändelser.⁶¹

Lindell-Frantz undersökning, vilken baserats på den praxis som då fanns tillgänglig, visar att domstolarna generellt verkar ansett att brott begångna mot flera personer ska uppfattas som flera skadehändelser, trots att gärningen begåtts vid ett och samma tillfälle. Om brott begåtts mot ett och samma brottsoffer anses det i allmänhet snarare vara en skadehändelse.⁶² Det finns senare avgöranden som bekräftar Lindell-Frantz iakttagelser, men det finns även ett fåtal mål⁶³ som avviker från denna bild.

Jag ska nu återge tre fall för att visa hur de här ovan beskrivna generella tendenserna kan ta sig uttryck. I det första fallet ansåg tingsrätten att händelseförloppet skulle betraktas som fyra skadehändelser. I målet utsattes fyra kassörskor för hot om våld och två av dem även för våld.⁶⁴ Vid bedömningen av antalet skadehändelser hänvisade tingsrätten till ett tidigare hovrättsavgörande från 2011. I detta rättsfall från 2011, som utgör exempel nummer två, dömdes en ungdom för bland annat olaga hot, våld mot tjänsteman och hot mot tjänsteman. Gärningarna utfördes i samband med att ungdomen skulle gripas. Tre poliser fick motta hot och slag. Hovrätten ansåg att det var separata skadehändelser och därmed dömdes vårdnadshavaren till att betala skadestånd för tre skadehändelser.⁶⁵

Det tredje exemplet berör ett mål där en pojke blev tvingad att röka en cigarett och i samband med detta eller direkt efter kände han sig tvingad att lämna ifrån sig sin dator. Tingsrätten ansåg att dessa gärningar skedde i ett sammanhängande förlopp och därför skulle bedömas som väsentligen samma händelseförlopp. Hovrätten delade tingsrättens bedömning.⁶⁶

En annan intressant omständighet i sammanhanget är vad som kan anses vara samma plats eller samma tidpunkt vid uttolkandet av vad som är att anse som samma skadehändelse. Problematiken kan illustreras av följande tre avgöranden.

I det första fallet blev två pojkar misshandlade och rånade på T-centralen i Stockholm. Skadelidande PW utsattes för ett antal av gärningarna på samma plats, nämligen T-centralen. Dessa gärningar menade hovrätten hade skett under ett sammanhängande förlopp då det inte varit något uppehåll av betydelse mellan handlingarna. Därmed bedömdes detta utgöra en enda

⁶¹ Prop. 2009/10:142, s. 47.

⁶² Lindell-Frantz, s. 133.

⁶³ Se till exempel Svea hovrätts dom den 12 juli 2013 i mål B 5022-13 och Sundsvalls tingsrätts dom den 14 februari 2014 i mål B 2022-13.

⁶⁴ Malmö tingsrätts dom den 28 februari 2014 i mål B 7611-13.

⁶⁵ Svea hovrätts dom den 25 mars 2011 i mål B 1218-11.

⁶⁶ Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 11 mars 2013 i mål B 210-13 och Lunds tingsrätts dom den 27 december 2012 i mål B 4218-12.

skadehändelse. När PW hoppade på ett tåg till Fridhemsplan följde skadevällaren AS efter. På Fridhemsplan fortsatte AS att utöva våld mot PW. På grund av det tidsmässiga uppehållet och byte av plats, bedömdes detta vara en egen skadehändelse. AS:s vårdnadshavare dömdes således till att ansvara för två skadehändelser.⁶⁷

I det andra målet misshandlades AVK upprepade gånger av den tilltalade DAA. Några timmar efter den första incidenten, misshandlades AVK och två andra målsäganden av bland annat DAA. Tingsrätten och hovrätten ansåg att AVK utsatts för två skadehändelser.⁶⁸

Det tredje målet handlade om bland annat olaga tvång⁶⁹ och grov fridskränkning. Händelsen av intresse för detta sammanhang rörde hot och misshandel som utfördes på samma dag. Hotet skedde *strax före* misshandeln. Hotet och misshandeln ansågs av tingsrätten utgöra två separata skadehändelser – en bedömning som hovrätten instämde med.⁷⁰

I nuläget är praxis som berör aspekten om samma plats och tidpunkt fortfarande begränsad. Detta innebär att det svårt att dra någon slutsats beträffande hur lång tid som måste förflyta för att domstolen ska anse att en händelse skett vid olika tidpunkter eller vad som krävs för att en plats ska ses som en annan än den första.

3.6 Regressrätt

3.6.1 Vårdnadshavares regressrätt

Som tidigare nämnts är skadevällande barn och dennes vårdnadshavare solidariskt ansvariga. Detta innebär att frågan om vilka möjligheter det finns för vårdnadshavare respektive barn att föra en regresstalan uppstår. Regressrätt innebär att den som fått betala skadestånd till den skadelidande kräver tillbaka hela eller delar av summan från någon annan skadeståndsskyldig. Hur fördelningen av ansvaret ska ske mellan de ansvariga följer av allmänna skadeståndsrättsliga principer. Enligt dessa principer finns det en rätt för den som betalat skadeståndet till den skadelidande att kräva ersättning från övriga solidariskt skadeståndsansvariga personer. Hur mycket var och en av de solidariskt skadeståndsansvariga ska betala sinsemellan styrs generellt sett av en skälighetsbedömning. Om till exempel samtliga skadeståndsansvariga ansvarar på objektiv grund bör fördelningen bedömas utifrån vad som är skäligt.⁷¹ Däremot lär en person som är skadeståndsansvarig på objektiva

⁶⁷ Svea hovrätts dom den 22 februari 2012 i mål B 10485-11.

⁶⁸ Svea hovrätts dom den 1 december 2011 i mål B 8156-11.

⁶⁹ Tingsrätten bedömde detta som utpressning, medan hovrätten ansåg att det var olaga tvång.

⁷⁰ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 28 maj 2013 i mål B 2363-13 och Borås tingsrätts dom den 27 mars 2013 i mål B 2157-12.

⁷¹ Prop. 1972:5, s. 119-120, prop. 2009/10:142, s. 32 och NJA 1937 s. 264.

grunder ha full regressrätt mot en person som svarar genom sitt eget vållande.⁷² Med andra ord verkar vårdnadshavare ha full regressrätt mot sitt barn, men inte tvärt om.⁷³

En relevant praktisk aspekt att beakta är om vårdnadshavare är medvetna om regressrätten och om de är villiga att kräva sitt barn på ersättning. Som kommer framgå senare i uppsatsen är det inte ovanligt att vårdnadshavarna inte företräds av ett ombud i den process där de krävs på skadestånd. Detta kan medföra att de inte nödvändigtvis blir upplysta om regressmöjligheterna. Åklagarmyndigheten har tagit fram riktlinjer för vilken information som vårdnadshavare bör erhålla under förundersökningen. Vilka regressmöjligheter de har är inte inkluderat däri.⁷⁴

I de fall det skadevållande barnet har två vårdnadshavare som anses vara strikt skadeståndsansvariga är vårdnadshavarna även sinsemellan solidariskt ansvariga.⁷⁵ Hur detta ansvar ska fördelas vårdnadshavarna emellan avgörs återigen genom en skälighetsbedömning, vari omständigheterna i det enskilda fallet ska beaktas. Om det inte går att identifiera omständigheter som talar för en viss fördelning, bör deras ansvar bli hälften vardera.⁷⁶ En vårdnadshavare kan vidare argumentera för att skadeståndsskyldigheten är oskäligt betungande för denne och att han eller hon därmed har rätt till att beloppet jämkas med stöd av 6 kap. 2 § SkL. Om beloppet jämkas kan det påverka fördelningen.⁷⁷ Skulle däremot ena vårdnadshavaren ansvara enligt 2 kap. 1 § SkL, med hänvisning till att denne själv agerat vårdslöst, lär denna vårdnadshavare vara skyldig att till fullo ersätta vårdnadshavaren som utgett skadestånd grundat på det strikta ansvaret.⁷⁸

Regressrätten torde uppstå när en av de solidariskt ansvariga betalat skadeståndet. Preskription av en regressfordran inträder tidigast ett år efter att huvudfordringen betalats. För att anspråket inte ska preskriberas måste den som erlagt mer än sin egen del, hävda sin rätt till ersättningen av den som är solidariskt ansvarig.⁷⁹

3.6.2 Möjlig regressrätt mot skadeståndsansvarig utanför familjen

Praxis visar att det inte är helt ovanligt att ungdomar begår brott tillsammans.⁸⁰ Detta leder till att ungdomarna kan bli solidariskt ansvariga

⁷² Prop. 1972:5, s. 119-120 och prop. 2009/10:142, s. 32. Se dock Hellner och Radetzki, s. 235-236 samt Bengtsson och Strömbäck, s. 427, där viss tveksamhet uttrycks om rättsläget.

⁷³ Prop. 2009/10:142, s. 46.

⁷⁴ Åklagarmyndighetens PM, s. 9-10.

⁷⁵ 6 kap. 4 § SkL.

⁷⁶ Prop. 2009/10:142, s. 46. Jfr NJA 1968 s. 387.

⁷⁷ Lindell-Frantz, s. 125.

⁷⁸ Prop. 2009/10:142, s. 46.

⁷⁹ 4-5 §§ preskriptionslagen (1981:130).

⁸⁰ Se uppsatsens avsnitt 6.1.

för skador som uppstår, samtidigt som respektive ungdom är solidariskt ansvarig med sina vårdnadshavare. Förarbetena behandlade inte regressmöjligheterna i mål där mer än ett barn och respektive vårdnadshavare är involverade. Om det för en vårdnadshavare är möjligt att föra en regresstalan utanför familjen⁸¹ är idag oklart.

Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum i Stockholm menar att det inte finns någon regressrätt mot någon utanför familjen, dock utvecklar de inte sin ståndpunkt mer ingående än så. Vidare finns det inte några hänvisningar till det material som denna slutsats baserats på.⁸²

I den klara majoriteten av de domstolsavgöranden som jag tagit del av verkar inte domstolen anse att det finns ett solidariskt ansvar mellan vårdnadshavare som tillhör olika familjer eller mellan en vårdnadshavare och ett barn som inte är hans eller hennes egna barn. Jag baserar denna ståndpunkt på hur domstolen formulerat sig i både domskäl och i domslut. Sällan uttrycker domstolen att det skulle finnas ett solidariskt ansvar mellan de ansvarssubjekt jag nyss nämnde. Om det inte kan anses finnas ett solidariskt ansvar blir det också svårt att argumentera för att det enligt gällande rätt finns en regressmöjlighet.⁸³

Enligt 6 kap. 4 § SkL förutsätter ett solidariskt ansvar att skadeståndsansvaret gäller samma skada och att det inte finns begränsning i den skadeståndsskyldighet som åligger någon av dem. Varken ordalydelsen i 3 kap. 5 § SkL eller 6 kap. 4 § SkL verkar, enligt min mening, hindra att det finns ett solidariskt ansvar mellan vårdnadshavare tillhörande olika familjer eller mellan en vårdnadshavare och ett barn som inte är hans eller hennes egna barn. Om den allmänna skadeståndsrättsliga principen, att det finns en rätt för den som betalat skadeståndet att kräva övriga solidariskt skadeståndsansvariga personer på ersättning gäller, borde det finns en regressrätt mot skadeståndsansvariga som inte tillhör samma familj.

3.7 Mina reflektioner

Vårdnadshavares strikta ansvar är en reglering som endast varit i kraft i ett par år. För närvarande finns det inte något prejudicerande avgörande från Högsta domstolen. I samband med regleringens införande skapades ett nytt skadeståndsrättsligt begrepp, nämligen skadehändelse. Efter en genomgång av underrättspraxis upplever jag den som spretande, även om det går att

⁸¹ Med familj avser jag barnet och dennes vårdnadshavare, även om det i verkligheten inte alltid är så att vårdnadshavarna anser sig tillhöra samma familj.

⁸² Åklagarmyndighetens PM, s. 5. I deras promemoria anges även att Brottsoffermyndigheten stödjer denna ståndpunkt, men det saknas referens.

⁸³ I min rättsfallsstudie, kapitel 6, kunde jag endast hitta två mål där domstolen skrev att skadevållande barn var solidariskt ansvarig med sina vårdnadshavare, övriga skadevållande barn och deras respektive vårdnadshavare. Se Solna tingsrätts dom den 17 februari 2014 i mål B 8521-13 och Malmö tingsrätts dom den 8 augusti 2014 i mål B 1627-14.

identifiera de två generella riktlinjer som Lindell-Frantz identifierade i sin uppsats 2012.

I förarbetena sägs att om en beloppsbegränsning inte införs skulle detta kunna leda till att allmänhetens förståelse för lagstiftningen motverkas, eftersom vårdnadshavarna ska ansvara även om de inte brustit i sin tillsynsplikt. Trots att en beloppsbegränsning infördes visar praxis att det skadestånd vårdnadshavarna totalt ska utge kan överstiga en femtedels prisbasbelopp med god marginal. Skadeståndsansvaret kan komma att bli en stor påfrestning på vårdnadshavarnas ekonomi, särskilt för dem som redan har begränsade ekonomiska resurser.⁸⁴

I förarbetena påtalas att huvudorsaken till att barn inträder i vuxenlivet skuldsatta är obetalda skadestånd. Det sägs att eftersom barnens skuldbörda minskar när vårdnadshavarna också görs ansvariga, borde reformen i sig vara brottspreventiv. Jag anser att detta argument tycks motsägas av att vårdnadshavare synes ha regressrätt mot sina barn. Resonemanget i förarbetena verkar vara beroende av att vårdnadshavarna av god vilja inte nyttjar regressrätten. Möjligheten att återkräva beloppet medför att vårdnadshavarna inte tvunget är de som i slutändan betalar skadeståndet.

Rättsläget är oklart avseende vårdnadshavares regressrätt mot en skadeståndsansvarig som tillhör en annan familj. I det följande ska jag diskutera vilka problematiska regressituationer som kan uppstå om regresstalan är möjlig respektive inte möjlig. Om det enligt gällande rätt inte är tillåtet att föra en regresstalan mot en skadeståndsansvarig person från en annan familj, skulle det kunna innebära att flera processer om rätt till ersättning behöver inledas innan fördelningen är slutligen avgjord. Den skadelidande kan välja att kräva vårdnadshavarna på hela det belopp som de ansvarar för. Om vårdnadshavarna inte önskar att stå för hela eller delar av denna summa, är enda möjligheten för dem att inleda en regresstalan mot det egna barnet. Beloppet som vårdnadshavarna kräver barnet på kan vara högre än det som barnet är skadeståndsansvarigt för – beaktat reglerna om solidariskt ansvar barnen emellan. Det är då upp till barnet att inleda en regresstalan mot något av de andra barnen.

Om det enligt gällande rätt istället är möjligt att föra en regresstalan mot en skadeståndsansvarig person från en annan familj, skulle detta kunna resultera i att vårdnadshavare medvetet väljer att inte föra en regresstalan mot sitt eget barn, i syfte att försöka skydda det egna barnets ekonomi.

⁸⁴ I kapitel 4 redogörs för under vilka förutsättningar skadeståndet kan jämkas.

4 Jämkningsmöjligheter

4.1 Jämkning enligt 3 kap. 6 § 2 st. SkL

4.1.1 Inledning

Enligt 3 kap. 6 § 2 st. SkL kan vårdnadshavare få det skadestånd som han eller hon ska utge jämkat. Jämkning förutsätter att det är uppenbart oskäligt att vårdnadshavaren åläggs att utge ersättningen med hänsyn till antingen vårdnadshavarens förhållande till barnet eller de särskilda åtgärder vårdnadshavaren har vidtagit för att förhindra att barnet begår brott. Enligt förarbetena kan skadeståndet sättas ner i de fall det förefaller vara en orimlig förpliktelse för vårdnadshavaren att betala. Med andra ord ska bestämmelsen tillämpas restriktivt. Jämkning kan ske avseende samtliga skadetyper.⁸⁵ Även om befintlig praxis⁸⁶ ger intryck av att skadeståndet jämkas till noll kronor när regeln tillämpas, finns ingen sådan begränsning enligt paragrafens ordalydelse. Skadeståndet kan anpassas efter vad som anses vara skäligt från fall till fall.

Det finns riktlinjer från Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum i Stockholm som anger att polis vid förundersökningen bör informera de vårdnadshavare som närvarar vid förhör med dennes barn om jämkningsmöjligheterna. Vårdnadshavarens inställning till ett eventuellt kommande skadeståndskrav bör antecknas i förundersökningsprotokollet. Om vårdnadshavarna inte kunnat nås ska även det antecknas i protokollet.⁸⁷ Det ovan anförda är endast riktlinjer, vilket innebär att polisen inte har någon absolut informationsskyldighet. Därmed finns en risk att de vårdnadshavare som saknar ombud, inte kommer att få någon djupare insikt i regleringen och de möjligheter som finns att få skadeståndet jämkat.

4.1.2 Vårdnadshavarens förhållande till barnet

Som anförts ovan kan skadeståndet jämkas med hänsyn till vårdnadshavarens förhållande till barnet. Av förarbetena framkommer följande om bedömningen av detta rekvisit. Skadeståndet kan exempelvis sättas ner om vårdnadshavaren inte har haft någon kontakt alls med den underårige och detta inte beror på att vårdnadshavaren själv valt att inte vara delaktig. I ett hovrättsavgörande hade en mamma fått gemensam vårdnad om sin son först när han var 16 år. Skadeståndet jämkades med hänvisning till att mamman fått vårdnaden om sonen endast kort tid före sonen begick brottet som vållade skada.⁸⁸

⁸⁵ Prop. 2009/10:142, s. 48.

⁸⁶ Se uppsatsens avsnitt 6.2.

⁸⁷ Åklagarmyndighetens PM, s. 9-10.

⁸⁸ Svea hovrätts dom den 21 februari 2012 i mål B 10485-11.

Om förhållandena är sådana att den ena vårdnadshavaren har mer kontakt med barnet jämfört med vad den andra vårdnadshavaren har, är detta en omständighet som inte bör medföra att skadeståndet jämkas. En vårdnadshavares strikta ansvar kvarstår även om barnet skulle bo mer hos den andre vårdnadshavaren. Detta gäller i princip också om vårdnadshavaren har rätt till viss umgängesrätt, såsom varannan vecka.⁸⁹ Skadeståndet har exempelvis inte jämkats när ena vårdnadshavaren åberopade att hon inte haft del i den faktiska omvårdnaden om barnet och att barnet inte bott hos henne de närmaste åren innan brotten begicks.⁹⁰ Tingsrättens bedömning i detta fall ligger således i linje med vad som anges i förarbetena.

Vidare bör skadeståndet kunna jämkas om den underårige är omhändertagen enligt socialrättslig tvångslagstiftning. Under sådana omständigheter har vårdnadshavarna inte haft hand om den faktiska omsorgen om barnet.⁹¹ Domstolen verkar följa denna exemplifiering och jämkar i allmänhet skadeståndet när barn är tvångsomhändertagna och placerade utanför vårdnadshavarnas hem.⁹² Är barn tvångsplacerade i hemmet förekommer det dock att domstolen inte sätter ner skadeståndet. I dessa fall synes domstolen anse att vårdnadshavarna fortsatt har hand om den faktiska omsorgen om barnet, varför skadeståndet inte ska jämkats med hänvisning till dessa förhållanden.⁹³ Eftersom det inte står att jämkning *alltid ska* ske vid tvångsplacering, är domstolarnas bedömning i enlighet med förarbetena.

Om ett barn varit föremål för tvångsomhändertagande innan brottet begicks, men omhändertagandet upphört vid tiden för brottet, verkar domstolarna generellt sett inte anse att det föreligger skäl för jämkning. Detta oavsett hur ingripande eller frekventa omhändertagandena har varit. Detsamma gäller om barnet *efter* brottet blivit tvångsomhändertaget.⁹⁴

Det finns även exempel på avgöranden som inte följer dessa tendenser, utan där andra omständigheter tillmätts betydelse. Det finns mål där jämkning skett när ungdomen varit på hembesök som planerats av ungdomshemmet,⁹⁵ när den unge bott hos fosterfamilj (som inte var en tvångsplacering)⁹⁶ och

⁸⁹ Prop. 2009/10:142, s. 37 och 48.

⁹⁰ Borås tingsrätts dom den 7 maj 2014 i mål B 557-14. Sonen slutade bo hos mamman i november 2011 och brotten begicks mellan januari 2014 och februari 2014. Se även Hovrätten för Västra Sveriges dom den 6 maj 2014 i mål T 3485-13.

⁹¹ Prop. 2009/2010:142, s. 48.

⁹² Se till exempel Kalmar tingsrätts dom den 27 december 2013 i mål B 3523-13 och Gävle tingsrätts dom den 17 juni 2014 i mål B 687-14.

⁹³ Se till exempel Svea hovrätts dom den 19 december 2014 i mål B 9861-14 och Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 22 oktober 2014 i mål T 781-14.

⁹⁴ Se till exempel Skaraborgs tingsrätts dom den 1 juli 2014 i mål B 226-14 och Halmstads tingsrätts dom den 23 juli 2014 i mål B 1943-13.

⁹⁵ Svea hovrätts dom den 5 december 2014 i mål T 7997-14.

⁹⁶ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 13 november 2014 i mål T 2400-14. Hovrätten ansåg att skadeståndet skulle jämkas trots att det inte var en tvångsplacering eftersom möjligheterna för vårdnadshavarna att förhindra brott varit obefintliga. De resonerade således också om kontakten mellan vårdnadshavaren och barnet.

när ungdomen av socialtjänsten placerats i en egen så kallad provningslägenhet⁹⁷. I ett fall var barnet placerat på jourhem vid tiden för brottet. Tingsrätten menade att eftersom placeringen var frivillig och under en kortare period, skulle inte jämkning av skadeståndet ske mot bakgrund av den avsedda restriktiva tillämpningen av lagrummet.⁹⁸

Slutligen redogör förarbetena för att skadeståndet kan jämkas i de fall den underårige begår ett brott och orsakar skada med enda syftet att bringa vårdnadshavaren skadeståndsansvar.⁹⁹ Denna situation bör enligt Bengtsson och Strömbäck inte vara vanligt förekommande.¹⁰⁰ Det är vårdnadshavaren som ska visa att ungdomen haft ett sådant syfte.¹⁰¹

4.1.3 Särskilda åtgärder

Skadeståndet kan jämkas om en vårdnadshavare kan visa att denne vidtagit särskilda åtgärder för att förhindra att hans eller hennes barn begår brott. Denna grund ska endast i speciella undantagsfall föranleda jämkning av skadeståndet. Att vårdnadshavarens insatser bör gå längre än vad som krävs för att uppfylla tillsynsansvaret enligt FB framgår av ett uttalande i propositionen.¹⁰² I de fall som barn upprepade gånger begått brottsliga handlingar, kan vårdnadshavarens strikta skadeståndsansvar jämkas om vårdnadshavaren:

”[...] gör allt som rimligen står i hans eller hennes makt för att förhindra att barnet fortsätter begå brott - i form av t.ex. ett nära samarbete med sociala myndigheter och skola - men ansträngningarna trots allt är förgäves. Det bör krävas att vårdnadshavarens ansträngningar kan bedömas som särskilt långtgående.”¹⁰³

Håkan Andersson anser att detta exempel om åtgärder i samband med upprepade brottslighet borde vara ett tämligen kvalificerat fall för när jämkning ska ske. Han ställer sig frågande till hur skadeståndsansvaret påverkar de vårdnadshavare vars barn inte är återfallsförbrytare. Om exemplet från förarbetena är det enda som följs innebär det enligt Andersson att även de mest skyddande och aktiva vårdnadshavarna kommer att få ansvara för ”de första brotten”. Vårdnadshavarna kan inte registrera specifika ”återfallsförebyggande” åtgärder innan de första brotten skett och hunnit upptäckas.¹⁰⁴ En vårdnadshavare måste enligt propositionen ha handlat utöver vad dennes tillsynsplikt kräver för att skadeståndet ska sättas

⁹⁷ Attunda tingsrätts dom den 7 januari 2014 i mål B 7772-13.

⁹⁸ Solna tingsrätts dom den 17 april 2014 i mål B 44-14.

⁹⁹ Prop. 2009/10:142, s. 48.

¹⁰⁰ Bengtsson och Strömbäck, s.143, fotnot 185.

¹⁰¹ Prop. 2009/10:142, s. 48.

¹⁰² Prop. 2009/10:142, s. 38.

¹⁰³ Prop. 2009/10:142, s. 48.

¹⁰⁴ Andersson, kapitel 4.

ner. Detta menar Andersson innebär en konflikt mellan bestämmelsens allmänna och övergripande lagmotiv¹⁰⁵ samt det specifika och konkreta motivuttalande som redogjorts för här ovan. Andersson ser därför hellre att den allmänna målsättningen utgör tolkningsram, så att fler fall än Extremsituationer omfattas av jämningsregeln. Andersson anser att om bestämmelsens målsättning att markera vårdnadshavarnas befintliga tillsynsansvar tillåts utgöra tolkningsram för den restriktiva tillämpningen, kan skadeståndet jämkas när vårdnadshavarna vidtagit sådana aktiva åtgärder som efterlystes av lagstiftaren.¹⁰⁶

Praxis är inte enhetlig och har få gemensamma faktorer i bedömningen av vilka särskilda åtgärder som krävs för att skadeståndet ska sättas ner. Inte allt för sällan är domskälen kortfattade och anger endast att det inte framkommit skäl för jämkning. I domskälen till det så kallade Instagram-målet finner man emellertid en avvikelse från detta mönster.¹⁰⁷ Frågan om det belopp som vårdnadshavaren C ålades att betala kunde jämkas togs upp av hovrätten. Omständigheten att C:s dotter bodde hos sin pappa och inte hos C, utgjorde inte skäl för jämkning enligt domstolen. Att C försökt att få dottern att flytta hem till henne genom kontakt med socialtjänsten och polis var inte heller tillräckligt. Hovrätten menade att kontakten med polis och socialtjänst inte varit av den omfattningen eller pågått under tillräckligt lång tid, för att det skulle föreligga grund för att sätta ner skadeståndet. Hovrätten påpekade även att C:s främsta syfte med dessa åtgärder tycks ha varit att få dottern att sluta vistas hos sin pappa. Som bekant fanns det i Instagram-målet två skadevällare. Vårdnadshavaren, här kallad D, till det andra barnet åberopade i tingsrätten omständigheter som hon menade skulle utgöra grund för jämkning. Tingsrätten menade dock att en god relation till den egna dottern och att förse barnet med regler som denne ska förhålla sig till, inte utgör skäl för jämkning.

En återkommande omständighet, som de ansvariga vårdnadshavarna tycks tro vara tillräcklig för jämkning, är att de haft kontakt med socialtjänsten. Praxis ger dock indikationer på att så inte är fallet. Däremot verkar det inte gå att definiera mer exakt vad för åtgärder vårdnadshavarna bör vidta utöver kontakt med socialtjänsten.¹⁰⁸ I det följande ska två fall återges där domstolarna satte ner skadeståndet med hänsyn till de åtgärder som vidtagits av vårdnadshavarna.

I det första fallet bestred vårdnadshavarna det enskilda anspråket bland annat med åberopande av de särskilda åtgärderna som de vidtagit för att förhindra att deras son begick brott. De aktuella gärningarna begicks under hösten 2013. Vårdnadshavaren uppgav att de mot bakgrund av sonens

¹⁰⁵ Det vill säga att framhäva föräldrarnas redan befintliga tillsynsansvar.

¹⁰⁶ Andersson, kapitel 4.

¹⁰⁷ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 6 maj 2014 i mål T 3485-13. Se avsnitt 1.1, för information om bakgrunden i fallet.

¹⁰⁸ Se till exempel Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 12 juni 2014 i mål B 589-14, Umeå tingsrätts dom den 17 februari 2014 i mål B 2736-13 och Vänersborgs tingsrätts dom den 6 december 2012 i mål B 3439-10. Jfr Lindell-Frantz, s. 140.

eskalerande depression och självmordsförsök redan under sommaren samma år begärt hjälp från socialförvaltningen och BUP. När sonen inte var hemma ”vaktade” föräldrarna honom genom att ha telefonkontakt och hämta honom med bil när han skulle hem. I tingsrättens domskäl anfördes följande. Sonen var inte sedan tidigare dömd för brott. Den brottslighet han nu dömdes för utfördes under en mycket begränsad tidsperiod. Då inte annat framkommit än att vårdnadshavarna genom sina kontakter med socialförvaltningen och BUP, gjort allt som rimligen stått i deras makt för att förhindra att deras son begick skadegörande handlingar, jämkades deras skadeståndsansvar.¹⁰⁹

I det andra fallet begick ungdomen VE brott i december 2012 och från 1 juni 2013 till 26 oktober 2013. Vårdnadshavarna gjorde en orosanmälan till socialtjänsten i oktober 2013. Socialtjänsten inledde dock inte en utredning då de ansåg att vårdnadshavarna vidtagit nödvändiga åtgärder och för att de ansågs ha en god förmåga att söka adekvat hjälp när så behövdes. Tingsrätten ansåg att detta tydde på att vårdnadshavarna vidtagit åtgärder för att förhindra barnet att begå brott och att de hade förmågan att söka hjälp vid behov. Att ålägga vårdnadshavarna skadeståndsansvar ansågs därför oskäligt.¹¹⁰

Andersson menar att för att uppnå en framgångsrik talan om jämkning verkar det som om vårdnadshavare måste redogöra konkret för de åtgärder de vidtagit.¹¹¹ Redogörelserna ska dessutom vara om åtgärder som ligger i linje med de mål som uppställts för bestämmelsen. Att som vårdnadshavare endast framföra att denne gjort vad som är rimligt att kräva, tycker Andersson inte verkar vara tillräckligt för att vinna gehör för en jämkning. Han baserar detta argument på faktumet att 3 kap. 6 § SkL inte är öppen för ”culparesonemang”.¹¹²

Bestämmelsen om vårdnadshavarnas strikta skadeståndsansvar har inordnats i SkL:s tredje kapitel, där en arbetsgivares principalansvar också återfinns. I propositionen finns återkommande jämförelser mellan vårdnadshavarnas strikta ansvar och en arbetsgivares principalansvar, trots att det i propositionen uttalas att det också finns uppenbara skillnader mellan dessa två ansvarsgrunder.¹¹³ Skillnaderna blir tydliga beträffande möjligheterna att vidta skadeförebyggande åtgärder. En arbetstagare kan exempelvis omplaceras eller i värsta fall sägas upp om han eller hon inte följer arbetsgivarens instruktioner som givits i syfte att minska risken för skada. Liknande åtgärder står inte till vårdnadshavarnas förfogande. Andersson menar att eftersom vårdnadshavares möjligheter att vidta åtgärder är mer begränsade bör de åtgärder som faktiskt kan vidtas få större argumentationsvärde.¹¹⁴

¹⁰⁹ Hovrätten för nedre Norrlands dom den 12 juni 2014 i mål B 589-14 och Hudiksvall tingsrätts dom den 9 april 2014 i mål B 2259-13.

¹¹⁰ Umeå tingsrätts dom den 17 februari 2014 i mål B 2736-13.

¹¹¹ Jfr Lindell-Frantz, s. 141, vårdnadshavarna har åberops- och bevisbördan.

¹¹² Andersson, kapitel 4.

¹¹³ Prop. 2009/10:142, s. 28. Som förklarats i uppsatsens första kapitel, benämns i propositionen vårdnadshavarnas ansvar i 3 kap. 5 § SkL som ett principalansvar.

¹¹⁴ Andersson, kapitel 4. Se även Sveriges advokatsamfunds remissvar, s. 4.

4.2 Jämkning enligt 6 kap. 2 § SkL

4.2.1 Inledning

Genom den så kallade allmänna jämningsregeln kan ett oskäligt betungande skadestånd sättas ner. Skadeståndet ska vara oskäligt betungande med hänsyn till den skadeståndsskyldiges ekonomiska förhållanden. Vid bedömningen ska även den skadelidandes behov av kompensation och övriga omständigheter beaktas.¹¹⁵ Bestämmelsen kan tillämpas på alla skadetyper.¹¹⁶ Vidare är det inte avgörande hur skadan vållats. Möjligheten att sätta ner ett skadestånd är således inte utesluten enbart med hänvisning till att skadan orsakats genom ett uppsåtligt brott, om övriga skäl starkt talar för att jämkning ska ske.¹¹⁷

Den allmänna jämningsregeln ska tillämpas endast undantagsvis och är således reserverad för de fall sådana orimliga konsekvenser uppstår som inte kan accepteras.¹¹⁸ Bestämmelsen är även förbehållen större skadestånd.¹¹⁹ 6 kap. 2 § SkL gäller parallellt med jämningsregeln i 3 kap. 6 § 2 st. SkL och de fungerar därmed som ett komplement till varandra.¹²⁰

Den bedömning som ska utföras kan sägas bestå av två steg. Det första steget rör endast förhållanden på den skadeståndsansvariges sida. Domstolen ska avgöra om skadeståndsbeloppet skulle belasta den skadeståndsskyldiges ekonomi på ett sätt som anses vara oskäligt. Om domstolen i denna fråga menar att det inte är oskäligt att betala skadeståndet i sin helhet, stannar bedömningen där och skadeståndet sätts inte ner. Blir utgången den motsatta ska domstolen beakta övriga omständigheter som talar för att hela skadeståndet ska betalas till den skadelidande.¹²¹ De två stegen kommer att redovisas i de två nästkommande avsnitten.

¹¹⁵ 6 kap. 2 § SkL.

¹¹⁶ Prop. 1975:12, s. 175.

¹¹⁷ Prop. 1975:12, s. 178. Att möjligheten till återanpassning beaktas kan kritiseras, se Hellner och Radetzki, s. 398.

¹¹⁸ Bengtsson och Strömbäck, s. 413-414.

¹¹⁹ Bengtsson och Strömbäck, s. 416. Se även exempelvis Solna tingsrätts dom den 10 juli 2014 i mål B 4453-14, Norrköpings tingsrätts dom den 27 februari 2014 i mål B 3050-13 och Norrköpings tingsrätts dom den 13 januari 2014 i mål B 1380-13 – där skadestånd inte jämkats med hänvisning till att beloppen om 5 500 kronor resp. 8 900 kronor varit för låga.

¹²⁰ Prop. 2009/10:142, s. 48.

¹²¹ Prop. 1975:12, s. 175-176.

4.2.2 Förhållanden på den skadeståndsansvariges sida

I förarbetena anges att skadeståndet inte ska jämkas om den skadeståndsansvarige har en ansvarsförsäkring som täcker skadeståndet.¹²² Detta tycks dock vara en aspekt som saknar relevans i relation till vårdnadshavares strikta ansvar, då det inte synes vara möjligt för vårdnadshavare att teckna en försäkring som täcker deras strikta ansvar.¹²³

Jämkning bör kunna ske om den skadeståndsansvarige måste, för att kunna köpa något utöver det vanliga, inskränka sin egna och anhörigas livsföring väsentligen mer än en genomsnittsfamilj. Vårdnadshavare kan under en kortare tidsperiod komma att bli ansvariga för att betala omfattande skadestånd och skadeståndet kan då komma att jämkas. Om en vårdnadshavare har mycket låga inkomster kan skadeståndet sättas ner även om beloppet inte är omfattande. En omständighet att beakta i ett sammanhang där den skadeståndsansvarige har svag ekonomi, är att det finns en risk för att vårdnadshavaren inte ens försöker mäka med att betala hela skadeståndet om det inte sätts ner.¹²⁴

Skulle vårdnadshavarna ha en förmögenhet som är tillräckligt omfattande för att betala skadeståndet bör jämkning normalt sett inte kunna ske. Dock bör i sammanhanget domstolen även beakta om förmögenheten är ett mindre sparkapital som ska försörja den skadeståndsskyldige vid en stundande pensionering. Detta gäller också om förmögenheten består i ett ordinärt egnahem som också är vårdnadshavarens årsbostad, eller om det är en gård som den skadeståndsskyldige har bebott (årsbostad) och brukat.¹²⁵

De riktlinjer som ges i propositionen från 1975 har kritiserats av Hellner och Radetzki som menar att uttalandena bör ha begränsad betydelse. De anser att denna restriktiva syn skulle innebära att många skadeståndsansvariga under tämligen normala omständigheter inte skulle få skadeståndet jämkat, med en radikalt försämrad livsföring som följd. Beaktat bestämmelsens syfte och de jämningsmöjligheter som finns i lagen i övrigt, bör uttalandena få begränsad betydelse.¹²⁶

4.2.3 Förhållanden på den skadelidandes sida

Om domstolen mot bakgrund av den skadeståndsansvariges ekonomiska förhållanden anser att skadeståndet ska jämkas, måste de även beakta den skadelidandes ekonomiska förhållanden. Ett jämkat skadestånd får inte bli oskäligt i förhållande till den skadelidande.¹²⁷

¹²² Prop. 1975:12, s. 176 och prop. 2009/10, s. 37.

¹²³ Se Lindell-Frantz, s. 144 samt Bengtsson och Strömbäck, s.135, fotnot 161.

¹²⁴ Prop. 1975:12, s. 176 och prop. 2009/10:142, s. 36-37.

¹²⁵ Prop. 1975:12, s. 176-177.

¹²⁶ Hellner och Radetzki, s. 396.

¹²⁷ Bengtsson och Strömbäck, s. 418.

Möjligen är försäkringsmöjligheter återigen en relevant faktor. Om den tecknade ansvarsförsäkringen täcker den uppstådda skadan, kan inte ens en långtgående nedsättning anses vara oskälig. Att den skadelidande medvetet valt att inte teckna en ansvarsförsäkring som i hans eller hennes förhållanden är sedvanlig, kan under vissa omständigheter åberopas till den skadelidandes nackdel. Om anledningen till varför försäkringen inte har tecknats uppenbarligen beror på ett förbiseende eller för att den skadelidande av misstag försummat att förnya försäkringen, bör skadeståndet inte kunna jämkas.¹²⁸ Dock ställer sig Lindell-Frantz frågande till om dessa uttalanden är av relevans när det är vårdnadshavarna som ska betala ersättning istället för skadevållaren. Tveksamheten uppstår eftersom 3 kap. 5 § SkL syftar till att framhäva vårdnadshavares ansvar för sina barns beteende och att det under sådana omständigheter förmodligen inte kan anses vara rimligt att den skadelidandes möjligheter att erhålla ersättning på annat sätt påverkar vårdnadshavarnas ansvar.¹²⁹

Om den skadelidande är i särskilt behov av skadeståndet talar det emot att skadeståndet sätts ner. Samma gäller om ersättningen är av väsentlig betydelse för den skadelidandes försörjning. När skadeförsäkring saknas blir prövningen beroende av skadans omfattning och karaktär. Generellt sett anses det för en enskild person lättare att bära en egendomsskada än en personskada, och därför bör nedsättning av skadestånd för personskada göras i något försiktigare mån.¹³⁰

4.2.4 Nedsättningen

Om domstolen kommer fram till att det för skadevållaren är oskäligt betungande att betala ersättningen i sin helhet – blir den slutliga frågan hur mycket skadeståndet ska sättas ner. Det finns inget i lagregleringens ordalydelse som tyder på att skadeståndet måste jämkas till noll kronor. I denna bedömning får rätten utgå ifrån vad som kan anses utgöra en rimlig uppoffring av den skadevållande. Om omständigheterna i övrigt motiverar en höjning kan således det ske. Nedsättningen av skadeståndet bör inte minskas med mer än vad som är nödvändigt för att undvika ett oskäligt resultat. Skulle flera personer rikta skadeståndskrav baserat på samma handlande, får varje krav bedömas för sig på grund av att hänsyn ska tas till bland annat den skadelidandes situation.¹³¹

Exempelvis finns det två mål vari tingsrätten jämkade skadeståndet till en nivå som motsvarade tio procent av vad deras barn skulle betala till var och en av de skadelidande. Gemensamt för de två målen är att skadeståndet som vårdnadshavarna skulle betala var relativt höga belopp, 183 000 kronor respektive 276 800 kronor, och att föräldrarna inte hade någon större

¹²⁸ Prop. 1975:12, s. 177.

¹²⁹ Lindell-Frantz, s. 145.

¹³⁰ Prop. 1975:12, s. 177 samt Bengtsson och Strömbäck, s. 418.

¹³¹ Bengtsson och Strömbäck, s. 422.

inkomst eller någon särskild betalningsförmåga.¹³² Varför tingsrätten ansåg att tio procent var skäligt framkommer inte av domskälen.¹³³ Det går inte utifrån praxis att dra någon slutsats om vid vilket belopp och vid vilken inkomstnivå som domstolen anser att jämkning av skadeståndet är skäligt.

Till skillnad från målen ovan, blev exempelvis skadeståndet i det så kallade Instagram-målet¹³⁴ inte nersatt. Detta trots att det rörde sig om liknande förhållanden avseende skadeståndens totala omfattning och storleken på vårdnadshavarnas inkomster. När målet prövades i hovrätten pekade domstolen på att beloppet, 158 400 kronor, var förhållandevis stort och att C:s förvärvsinkomst per år, 96 000 kronor, var låg. C hade även tre hemmavarande barn att försörja. Mot bakgrund av skadeståndets storlek och målsägandes behov av skadestånd jämkades ersättningen inte.

I alla dessa tre mål har domstolen beaktat beloppen i sin helhet och åtminstone ansett summan varit förhållandevis hög. För den skadelidande är det således en nackdel att det finns ett flertal skadelidande antingen i samma mål eller i olika mål där brotten vilka vållat skada utförts under en kortare tidsperiod.¹³⁵ Vidare innebär det att när barn begår en serie brott, vilka han eller hon lagförs för i olika processer, kan den skadelidande som sist utsattes för brott vara den som får ett nedsatt skadestånd. Dock är inte det främsta syftet med regleringen om vårdnadshavares strikta ansvar att säkerställa ersättning till den skadelidande, utan istället att verka brottspreventivt.¹³⁶

4.3 Mina reflektioner

Jag är av den uppfattningen att jämningsmöjligheterna relativt sällan behandlas i praxis. En tänkbar förklaring till detta är storleken på skadestånden. Om vårdnadshavaren åläggs att betala en femtedels prisbasbelopp är det en förhållandevis låg summa och det kan kanske uppfattas som svårt att framföra argumentation om att beloppet är oskäligt betungande respektive uppenbart oskäligt. En annan tänkbar förklaring är att vårdnadshavarna inte är medvetna om möjligheterna att få skadeståndet jämkat. Om vårdnadshavarna inte åberopar att de inte anser sig behöva betala fullt skadestånd på grund av deras förhållande till barnet, åtgärder vidtagna för att förhindra barnet att begå brott eller ekonomiska förhållanden, kan domstolen heller inte pröva frågan. Enligt Åklagarmyndighetens riktlinjer bör vårdnadshavarna informeras om

¹³² I det första fallet hade ena vårdnadshavaren en årsinkomst på cirka 102 000 kronor och den andra erhöll socialbidrag. I det andra fallet hade föräldrarna ingen inkomst, utan fick ekonomiskt bistånd.

¹³³ Lunds tingsrätts dom den 1 juni 2011 i mål B 6066-10 och Malmö tingsrätts dom den 22 februari 2012 i mål B 12166-11.

¹³⁴ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 6 maj 2014 i mål T 3485-13 och Göteborgs tingsrätts dom den 25 juni 2013 i mål B 705-13.

¹³⁵ Jfr prop. 2009/10:142, s. 36, där anges att jämkning kan förekomma vid höga belopp och när vårdnadshavare åläggs att betala ett omfattande belopp under en kortare tid.

¹³⁶ Se uppsatsens avsnitt 2.1 för en redogörelse av regleringens syfte.

jämkningsmöjligheterna, men eftersom detta inte är en absolut informationskyldighet är det inte en garanti för att vårdnadshavarna blir upplysta. Dessutom framkommer det inte av riktlinjerna hur detaljerad upplysningen om bestämmelserna ska vara. Om vårdnadshavarna har ombud blir utgångspunkterna annorlunda. Dock verkar majoriteten av vårdnadshavarna inte ha ombud vid huvudförhandlingen.¹³⁷ För en reell möjlighet att få skadeståndet jämkat, synes det mot bakgrund av den restriktiva tillämpningen, krävas en hel del av vårdnadshavarna avseende vad de ska framföra för att invändningen ska vinna framgång. Vad mer exakt som kan tänkas krävas att de framför, kan troligtvis av vårdnadshavarna upplevas som svårförståeligt om de inte har någon djupare insikt i regleringen. Inte minst sagt i anledning av den inte alltid så enhetliga praxisen.

¹³⁷ Mer om ombud och materiell processledning i avsnitten 5.1.2 och 6.1 respektive 5.1.3.2.

5 Processrättsliga aspekter

5.1 Vårdnadshavarnas inställning till det enskilda anspråket

5.1.1 Inledning

I uppsatsen har det framkommit att det råder osäkerhet om hur regleringen av vårdnadshavares strikta skadeståndsansvar ska tolkas. Att ha viss förståelse för regleringen är av vikt för vårdnadshavarna när de ska utforma och framföra sin inställning till det enskilda anspråk som den skadelidande riktar mot dem. Mot bakgrund av detta finner jag det relevant att redogöra för vilka möjligheter vårdnadshavarna har att bli företrädare av ett ombud eller att erhålla någon annan form av stöd när de dras in i en rättegång avseende deras skadeståndsansvar. För att belysa vilka skillnader det finns för den skadelidande och för vårdnadshavarna i denna fråga, ska jag inledningsvis beskriva vilka alternativ som står till den skadelidandes förfogande.

Enligt 3 kap. 11 § SkL är åklagaren, på den skadelidandes begäran, skyldig att under vissa förutsättningar förbereda och utföra den skadelidandes talan om enskilt anspråk som grundas på vårdnadshavarnas strikta skadeståndsansvar. Åklagaren är undantagen denna skyldighet om arbetet innebär en väsentlig olägenhet och anspråket är uppenbart obefogat. Åklagarens skyldighet föreligger endast när det enskilda anspråket handläggs tillsammans med det brottmål vilket berör vårdnadshavarnas barn.¹³⁸ Om inte åklagaren framför talan om enskilt anspråk kan en skadelidande, som förordnats ett målsägandebitråde, få bistånd av målsägandebiträdet att framföra talan. Till skillnad från när åklagaren hjälper den skadelidande, kvarstår målsägandebiträdets behörighet att framföra talan om enskilt anspråk även om frågan avskiljs från brottmålsprocessen. Målsägandebiträdet är dock inte behörigt om skadeståndsfrågan skulle komma att handläggas som ett förenklat tvistemål.¹³⁹ Om frågan handläggs som ett förenklat tvistemål kan den skadelidande erhålla rättshjälp endast om särskilda skäl föreligger, något som sällan torde förekomma i denna måltyp.¹⁴⁰ Rättsskyddsförsäkringar utesluter vanligen rätt till ersättning vid förenklade tvistemål.¹⁴¹

¹³⁸ Prop. 2009/10:142, s. 41. För en redogörelse av gemensam handläggning se avsnitt 5.2.

¹³⁹ 3 § 2 st. lagen (1988:609) om målsägandebitråde och prop. 2009/10:142, s. 41-42. Ett mål kallas för förenklat tvistemål när tvisten inte uppenbart överstiger ett halvt prisbasbelopp, se 1 kap. 3 d § RB.

¹⁴⁰ 11 § 4 p. rättshjälpslagen (1996:1619) och prop. 2009/10:142, s. 42.

¹⁴¹ Se exempelvis prop. 1996/97:9, s. 84. Men även till exempel Trygg-Hansas boendeförsäkring med försäkringsvillkor från 2013-04-01, Folksam:s hem- och villaförsäkring med försäkringsvillkor från 1 januari 2015 samt If:s hemförsäkring med försäkringsvillkor från september 2014 – som alla utesluter rätten till ersättning vid förenklade tvistemål.

Praxis visar att den skadelidande nästintill undantagslöst erhåller stöd av antingen åklagaren eller ett målsägandebiträde när han, eller hon, ska förbereda och utföra talan om enskilt anspråk.¹⁴² Skulle det skadevällande barnet inte vara straffmyndigt, innebär det att den skadelidande måste väcka talan om enskilt anspråk enligt reglerna för tvistemål och då oftast som ett förenklat tvistemål. Under sådana omständigheter finns det inte möjlighet för den skadelidande att erhålla stöd av en åklagare eller ett målsägandebiträde.¹⁴³ Den skadelidande kan eventuellt få rätt till rättshjälp alternativt ha rätt att få kostnaderna för att anlita ett ombud delvis ersatta av en rättsskyddsförsäkring, såtillvida anspråket inte handläggs som ett förenklat tvistemål.¹⁴⁴

5.1.2 Vårdnadshavares möjligheter att företrädas av ett ombud

För vårdnadshavarna finns det inte någon motsvarighet till det stöd den skadelidande kan erhålla från åklagare eller målsägandebiträde. Om vårdnadshavarna önskar hjälp när de ska utforma och framföra sin inställning är deras enda alternativ att själva anlita ett ombud. I det följande ska tre möjliga sätt att finansiera detta ombud beskrivas.

Det första alternativet är att vårdnadshavarna anlitar ombudet och bekostar det själva. Detta kräver dock att vårdnadshavarna har en ekonomi som kan bära en sådan utgift. Vid införandet av vårdnadshavarnas strikta ansvar framförde remissinstanser oro för att det skärpta ansvaret skulle drabba familjer med svag ekonomi.¹⁴⁵ Därmed uppstår visst tvivel om hur många av vårdnadshavarna som i praktiken har råd med kostnaden för ett ombud.

Det andra alternativet är att vårdnadshavarna har en försäkring som täcker kostnaden för ombudet. Cirka 95 procent av den svenska befolkningen omfattas av en hemförsäkring och i denna ingår en rättsskyddsförsäkring.¹⁴⁶ I rättsskyddsförsäkringen finns det möjlighet att få kostnaden för ett ombud ersatt. Rätten till ersättning enligt försäkringen kan dock inskränkas i avtalsvillkoren. Exempelvis kan försäkringen begränsa hur stor del av kostnaden som ersätts eller utesluta ersättning om det belopp som parterna tvistar om understiger ett halvt prisbasbelopp.¹⁴⁷ Den sistnämnda

¹⁴² Se uppsatsens avsnitt 6.1.

¹⁴³ Jfr 2 § lagen om målsägandebiträde och 22 kap. RB.

¹⁴⁴ Se uppsatsens fotnot 141.

¹⁴⁵ Prop. 2009/10:142, s. 20.

¹⁴⁶ Svensk försäkring, 2013, <http://www.svenskforsakring.se/Huvudmeny/Fakta--Statistik/Fakta/Undersidor/Forsakringar-i-Sverige/>.

¹⁴⁷ Se till exempel Trygg-Hansas boendeförsäkring med försäkringsvillkor från 2013-04-01, Folksamns hem- och villaförsäkring med försäkringsvillkor från 1 januari 2015 samt If:s hemförsäkring med försäkringsvillkor från september 2014. Jag kunde inte finna något i dessa försäkringsvillkor som tyder på att rätten till rättshjälp uteslutits i tvister om vårdnadshavares strikta ansvar. Däremot omfattar inte ansvarsförsäkringen deras strikta ansvar. Jfr Lindell-Frantz, s. 144 och Bengtsson och Strömbäck, s.135, fotnot 161.

begränsningen minskar försäkringens relevans i samband med vårdnadshavarnas strikta skadeståndsansvar eftersom det ansvaret endast omfattar en femtedels prisbasbelopp per skadehändelse. Således kan vårdnadshavare utnyttja försäkringen först när tvisten berör minst tre skadehändelser,¹⁴⁸ vilka också avgörs under samma förhandling.

Slutligen finns det en möjlighet för en vårdnadshavare att bli beviljad rättshjälp. För att en vårdnadshavare ska bli beviljad rättshjälp enligt rättshjälpslagen uppställs ett flertal krav. Omständigheterna i målet måste vara sådana att det är rimligt att staten bidrar till kostnaderna med hänsyn till angelägenhetens art och betydelse, tvistemålets värde samt omständigheterna i övrigt. Vidare ska personens ekonomiska underlag inte överstiga 260 000 kronor.¹⁴⁹ För att bli beviljad rättshjälp i ett förenklat tvistemål, måste det enligt 11 § 4 p. rättshjälpslagen finnas särskilda skäl. Slutligen är rättshjälpen sekundär. Att rättshjälpen är sekundär innebär att vårdnadshavaren inte kommer att beviljas rättshjälp om behovet kan tillgodoses på annat sätt, till exempel genom en rättsskyddsförsäkring.¹⁵⁰

Praxis visar att majoriteten av vårdnadshavarna inte företräds av ett ombud under huvudförhandlingen.¹⁵¹ Det finns exempel på mål i vilka vårdnadshavarna förklarats skyldiga att betala en icke obetydlig summa i skadestånd och även under sådana förhållanden har de inte företräts av ett ombud under förhandlingen.¹⁵²

5.1.3 Vårdnadshavares möjligheter att erhålla stöd från annan än ombud

5.1.3.1 Information till vårdnadshavaren i samband med förundersökningen

I förarbetena påtalas att åklagare eller polis som närvarar vid förhör av barnet har möjlighet att informera vårdnadshavarna om det enskilda anspråk som den skadelidande kan komma att rikta mot dem.¹⁵³ Möjligheten att informera vårdnadshavarna uppkommer då de enligt lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, som huvudregel ska kallas till förhör som ska hållas med deras barn. Vårdnadshavarna behöver dock inte kallas till sina barns förhör om det är till men för utredningen eller om det i övrigt finns skäl som talar emot det.¹⁵⁴ Att informera vårdnadshavarna om det

¹⁴⁸ Beräkningen utgår från prisbasbeloppet år 2015 som är 44 500 kronor.

¹⁴⁹ 6 och 8 §§ rättshjälpslagen.

¹⁵⁰ 9 § rättshjälpslagen.

¹⁵¹ För hur stor andel av vårdnadshavarna som år 2014 hade ombud, se den empiriska studien i avsnitt 6.1.

¹⁵² Se till exempel Jönköpings tingsrätts dom den 26 september 2013 i mål B 1258-13. Se även Hovrätten för Västra Sveriges dom den 28 maj 2013 i mål B 2363-13, där vårdnadshavarna inte hade ombud när målet handlades av tingsrätten utan först i hovrätten. Vårdnadshavarna ålades att betala totalt 43 000 kr jämte ränta.

¹⁵³ Prop. 2009/10:142, s. 49.

¹⁵⁴ 5 § lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

enskilda anspråket framhålls i förarbetena dock endast som en möjlighet och inte som en skyldighet.¹⁵⁵

För Åklagarmyndigheten finns vissa riktlinjer som åklagaren och polisen bör ta hänsyn till när de handlägger målet mot barnet. Polisen bör enligt riktlinjerna ta kontakt med vårdnadshavarna och utreda vad deras inställning till den skadelidandes yrkande skulle kunna vara. Inställningen ska föras in som en tjänsteanteckning, vilken i sin tur ska tillhöra förundersökningsprotokollet. Vidare bör vårdnadshavarna informeras om beloppsbegränsningen och jämningsmöjligheterna. Det framkommer dock inte hur ingående den informationen som ges bör vara. När barnet såsom misstänkt för brott slutdelges förundersökningsprotokollet, bör vårdnadshavarna informeras om att de har möjlighet att få en kopia på förundersökningsprotokollet.¹⁵⁶

Sammanfattningsvis har vårdnadshavarna under tiden förundersökningen pågår, inte någon absolut rätt att av åklagare eller polis få information om bestämmelser som är relevanta för deras strikta skadeståndsansvar.

5.1.3.2 Materiell processledning

Domstolen har en skyldighet att vägleda målets parter på ett sådant sätt att de tvistiga frågorna i målet kan identifieras och avgöras.¹⁵⁷ I vilken utsträckning domstolen ska företa denna aktivitet skiljer sig åt beroende på om målet är ett tvistemål eller ett brottmål. Domarens roll i brottmål är ofta något mer passiv i detta avseende.¹⁵⁸

Om en talan om enskilt anspråk är på grund av eller i anledning av brott, betraktas tvisten vanligtvis som ett dispositivt tvistemål.¹⁵⁹ Vid tvistemål innebär den materiella processledningen att domstolen i det *förberedande* stadiet ska utreda vad aktuell tvist handlar om, vad parterna klart och tydligt yrkar på, åberopar och invänder i saken. Detta innebär således att domaren utreder det materiella innehållet i parternas talan.¹⁶⁰ Vanligtvis hålls muntliga sammanträden under det förberedande stadiet, under vilka domaren kan göra denna typ av utredning.¹⁶¹ När målet når huvudförhandling anses dock i princip inte materiell processledning vara behövlig. Domstolen ska dock fortsatt bevaka att målet, utifrån den ram som formats under förberedelsen, blir tillräckligt utrett. Till exempel kan det för domstolen bli aktuellt att inledningsvis undersöka om parterna vidhåller de grunder som de talat om under förberedelserna.¹⁶² Processledningen ska konstant hålla sig till kravet på domarens opartiskhet och domaren ska inte agera rådgivare åt någon av parterna, samtidigt som domstolen ska beakta

¹⁵⁵ Prop. 2009/10:142, s. 49.

¹⁵⁶ Åklagarmyndighetens PM, s. 9.

¹⁵⁷ Se exempelvis Ekelöf, V, s. 17.

¹⁵⁸ 42 kap. 8 § 2 st. RB respektive 46 kap. 4 § 2 st. RB. Jfr Nordh, s. 19.

¹⁵⁹ Nordh, s. 18.

¹⁶⁰ 42 kap. 8 § 2 st. RB och Westberg, s. 335.

¹⁶¹ Nordh, s. 18.

¹⁶² 43 kap. 4 § 2 st. RB och prop. 1986/87:89, s. 216-217.

kravet på effektivitet.¹⁶³ I vilken utsträckning och form som domaren bedriver processledningen har länge varit omdiskuterat.¹⁶⁴

Om det enskilda anspråket däremot handläggs tillsammans med ett brottmål ser förberedelserna något annorlunda ut eftersom brottmålets indispositiva karaktär i stor utsträckning tillåts vara vägledande för handläggningen och för prövningen.¹⁶⁵ Vid en sådan gemensam handläggning ska alltså processen istället huvudsakligen följa den straffprocessuella regleringen, dock med undantag för processmaterialet som regleras av RB:s bestämmelser för tvistemål. Gränsdragningen häremellan är i vissa avseenden oklar.¹⁶⁶ Vad för invändningar skadevållaren har mot ett enskilt anspråk blir vanligtvis endast en anteckning på stämningsansökan när det handläggs tillsammans med ett brottmål. Enbart i undantagsfall skickar skadevållaren in en skriftlig inlägga som innehåller dennes invändningar. Detta påverkar således domstolens processledning och riskerna för att komplikationer uppstår under huvudförhandlingen ökar.¹⁶⁷

Domstolen kan, trots att muntliga förberedelser i denna typ av mål huvudsakligen inte hålls, genom skriftväxling försöka bringa klarhet i den skadelidandes talan och vårdnadshavarnas invändning innan huvudförhandlingen hålls.¹⁶⁸ Behovet av materiell processledning under huvudförhandlingen synes öka om talan om ett enskilt anspråk handläggs tillsammans med ett brottmål. Saknar parterna ombud, är det en faktor som talar för att domstolens materiella processledning blir än mer ingående.¹⁶⁹

Domaren kan således inte hjälpa vårdnadshavarna att förbereda deras invändning, utan endast verka för att vårdnadshavarnas invändning mot det enskilda anspråket framkommer så pass tydligt att frågan kan avgöras under huvudförhandlingen. Om vårdnadshavarna inte har ombud verkar domstolen kunna gå något längre i den materiella processledningen än om vårdnadshavarna företräds av ombud.¹⁷⁰

¹⁶³ Prop. 1986/87:89, s. 106.

¹⁶⁴ Westberg, s. 335.

¹⁶⁵ Nordh, s. 18. För redogörelse om gemensam handläggning se avsnitt 5.2.

¹⁶⁶ 22 kap. 1 § RB e contrario. Jfr Ekelöf, II, s. 187. Jfr även NJA 1987 s. 450, där handlades ett enskilt anspråk tillsammans med ett brottmål och HD ansåg att ledning främst kunde hämtas från 42 kap. 8 § 2 st. RB, d.v.s. bestämmelsen som gäller för tvistemål.

¹⁶⁷ Nordh, s. 18-19.

¹⁶⁸ Jfr NJA 1995 s. 41.

¹⁶⁹ Nordh, s. 20.

¹⁷⁰ Nordh, s. 20.

5.2 Gemensam handläggning av det civilrättsliga anspråket och åtalet för brott

5.2.1 Kapitel 22 i rättegångsbalken

Om det enskilda anspråket uppstått i anledning av brott finns en möjlighet att handlägga det enskilda anspråket tillsammans med brottmålet. Detta framkommer av 22 kap. 1 § RB. En förutsättning för att 22 kap. 1 § RB ska bli tillämplig är att det rör sig om ett enskilt anspråk *i anledning av brott*. Begreppet i anledning av brott innebär bland annat att bestämmelsen omfattar fler situationer än de när den skadelidande riktar anspråk mot den tilltalade. Således kan exempelvis den skadelidande rikta ett skadeståndsanspråk mot en tredje part, såsom en vårdnadshavare vilken är skadeståndsansvarig med hänsyn till sitt strikta ansvar.¹⁷¹

Vanligtvis följer talan om enskilt anspråk bestämmelserna i RB för tvistemål. När talan om enskilt anspråk handläggs tillsammans med brottmålet följer rättegången i princip istället straffprocessuella regler, det vill säga främst 45-48 kap. och 51 kap. RB.¹⁷² Processmaterialet är undantaget från denna generella princip och följer reglerna för tvistemål.¹⁷³ Detta innebär exempelvis att om en vårdnadshavare medger skadeståndstalan, ska talan bifallas grundat enbart på medgivandet.¹⁷⁴ Om en vårdnadshavare medger talan, betyder det att ersättningen ska utges oavsett hur domstolen dömer i frågan om en brottslig handling begåtts av barnet. Det är tänkbart att en av barnets vårdnadshavare medger anspråket, medan den andra motsätter sig eller inte avger någon inställning.

Om barnet medger det civilrättsliga anspråket som riktats mot honom eller henne alternativt vitsordar begärt belopp, kan detta möjligen få konsekvenser även för vårdnadshavarna. I praxis finns exempel på när domstolen inte bedömt storleken på det belopp som den skadelidande begärt eftersom den underårige medgivit anspråket eller vitsordat beloppet.¹⁷⁵ Vad som talar emot ett sådant synsätt är de allmänna principerna som kommer till uttryck i 14 kap. 8 § RB, enligt vilka ett medgivande inte omfattar annan medpart i förhandlingen.¹⁷⁶ Vidare måste även faktumet att ungdomarna är omyndiga, och därmed har begränsad rättshandlingsförmåga och processbehörighet, beaktas.¹⁷⁷ Den omyndige är dock enligt 21 kap. 1 § RB processbehörig beträffande brottmålet och detta utan undantag.¹⁷⁸ Genom att

¹⁷¹ Prop. 2009/10:142 s. 39.

¹⁷² 22 kap. 1 § RB e contrario och SOU 2013:17, s. 747.

¹⁷³ Se Ekelöf, II, s. 187-188, för en mer detaljerad redogörelse av de svårigheter som finns beträffande vilka kapitel i RB som är tillämpliga.

¹⁷⁴ Ekelöf, II, s. 187. Se även Nordh, s. 69.

¹⁷⁵ Se till exempel Norrköpings tingsrätts dom den 13 januari 2013 i mål B 1380-13, Solna tingsrätts dom den 10 februari 2014 i mål B 9085-13 och Nacka tingsrätts dom den 8 juli 2014 i mål B 2726-14.

¹⁷⁶ Jfr Nordh, s. 75-76 och Zeteo, kommentar till 22 kap. 1 § RB.

¹⁷⁷ 9 kap. FB.

¹⁷⁸ Zeteo, kommentar till 21 kap. 1 § RB.

lagrummet hänvisar till 11 kap. 1 § RB inkluderas en talan om enskilt anspråk i den unges processbehörighet.¹⁷⁹ Enligt samma lagrum ges dock även vårdnadshavare rätt att på den unges vägnar föra talan.¹⁸⁰ Om vårdnadshavaren och den omyndige inte är överens om vilken åtgärd som ska vidtas, bör domstolen följa den åtgärd som är mest förmånlig för den underårige.¹⁸¹

Eftersom 22 kap. 1 § RB är en fakultativ bestämmelse avgör domstolen om det enskilda anspråket ska handläggas tillsammans med brottmålet. Avgörande för om en gemensam handläggning kan ske är om det kan anses vara lämpligt att frågorna avgörs under samma förhandling. Skulle rätten anse att det är olämpligt måste den skadelidande väcka talan om skadestånd inom ramen för tvistemål. Om frågorna inledningsvis handläggs tillsammans och domstolen först senare upptäcker att det uppstått väsentliga olägenheter på grund av den gemensamma handläggningen, kan domstolen avskilja tvistemålet enligt 22 kap. 5 § RB.¹⁸² I sammanhanget är det relevant att det vid så kallade ungdomsmål finns särskilda tidsfrister som domstolen ska förhålla sig till, såsom krav på skyndsam behandling av målet.¹⁸³ En gemensam handläggning kan eventuellt försvåra för domstolen att uppfylla tidsfristerna. Om handläggningen anses bli väsentligen fördröjd bör det medföra att målet om det enskilda anspråket avskiljs.¹⁸⁴ Om det enskilda anspråket avskiljs från brottmålsprocessen är det vanligt att målsäganden återkallar sitt anspråk på ersättning. Bakgrunden till detta kan exempelvis vara att begärd ersättning är en mindre summa, att den som talan riktats mot troligen saknar medel att betala skadeståndet eller rättegångskostnaderna samt svårigheter att förutse möjligheterna att verkställa domen.¹⁸⁵

5.2.2 Vikten av en gemensam handläggning enligt förarbetena

Om skadeståndstalan förs tillsammans med åtalet för brott mot vårdnadshavarnas barn, blir vårdnadshavarna direkt involverade i processen. I förarbetena sägs att vårdnadshavarnas känsla av ansvar för de brott som deras barn begår bör förstärkas om de blir en del av rättsprocessen. Vidare påtalas att det föreslagna strikta skadeståndsansvaret för vårdnadshavare överensstämmer med den rättsliga och moraliska bilden av föräldraansvaret som vårdnadshavare redan har.¹⁸⁶ Vilket material eller vilken undersökning denna slutsats bygger på finns det dock inte en hänvisning till.

¹⁷⁹ Zeteo, kommentar till 21 kap. 1 § RB.

¹⁸⁰ 21 kap. 1 § RB, 11 kap. 1 § 3 st. RB och Zeteo, kommentar till 21 kap. 1 § RB.

¹⁸¹ Zeteo, kommentar till 21 kap. 1 § RB. Det framkommer dock inte vad domstolen ska beakta när de avgör vilken åtgärd som är bäst för barnet.

¹⁸² Prop. 2009/10:142, s. 39.

¹⁸³ Lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Om skyndsam behandling se lagens 29 §.

¹⁸⁴ Prop. 1987/88:1, s. 17.

¹⁸⁵ Zeteo, kommentar till 22 kap. 5 § RB.

¹⁸⁶ Prop. 2009/10:142, s. 39. Åklagarmyndigheten framför i sitt remissvar oro för att bestämmelsen kan medföra att möjligheterna att utreda och lagföra brott försämrats. Att

Utan en möjlighet till gemensam handläggning menar man i förarbetena att de åsyftade effekterna med bestämmelsen sannolikt inte skulle få samma genomslag. Den gemensamma handläggningen påstås underlätta för den skadelidande, som ofta själv är en ung person, eftersom han eller hon inte behöver väcka talan enligt tvistemålsregler.¹⁸⁷

Vidare förklaras i förarbetena att vårdnadshavarnas strikta ansvar lär vara av mindre praktisk betydelse för domstolarna när det skadevållande barnet är under 15 år. Resonemanget baseras på att barn innan de fyllt 15 år inte är straffmyndiga, vilket innebär att den skadelidande för att erhålla ersättning själv måste väcka talan mot vårdnadshavarna enligt reglerna för tvistemål. Enligt förarbetena är sådana tvistemål inte vanligt förekommande och torde inte bli det eftersom vårdnadshavarnas skadeståndsansvar endast omfattar en femtedels prisbasbelopp.¹⁸⁸

Praxis bekräftar att en talan om enskilt anspråk med anledning av vårdnadshavarnas strikta skadeståndsansvar nästan uteslutande kommit att handläggas med brottmålet. Det finns ett fåtal exempel på när vårdnadshavaren är den enda parten som överklagar och därmed handläggs frågan som ett tvistemål i hovrätten.¹⁸⁹

5.3 Att utfärda stämning och att delge vårdnadshavarna det enskilda anspråket

En talan om enskilt anspråk riktad mot den *tilltalade* kan enligt 45 kap. 5 § 2 st. RB under vissa omständigheter väckas utan att stämning utfärdas. Dock omfattar denna bestämmelse i RB enligt dess ordalydelse endast enskilda anspråk riktade mot den tilltalade själv. Det är därmed obligatoriskt att utfärda stämning när det enskilda anspråket riktas mot en vårdnadshavare.¹⁹⁰ I ett mål från Svea hovrätt behandlades frågan om rättegångsfel förelegat till följd av att stämning inte hade utfärdats. I målet ansåg hovrätten att detta utgjorde rättegångsfel. Trots bristen gick vårdnadshavarna i svaromål, de närvarade vid huvudförhandlingen och de företrädde av ombud. Således ansåg domstolen att kriterierna för domvilla i 59 kap. 1 § 1 st. 1 p. RB inte var uppfyllda.¹⁹¹

vårdnadshavaren blir part i målet kan leda till att vårdnadshavaren exempelvis aktivt arbetar för att barnet inte erkänner brottet eller ger barnet ett falskt alibi.

¹⁸⁷ Prop. 2009/10:142, s. 40.

¹⁸⁸ Prop. 2009/10:142, s. 38-39. Se även Lindell-Frantz, s. 172-174, som framför reflektioner om vad för effekt vårdnadshavarnas strikta ansvar fått i praktiken för olika åldersgrupper.

¹⁸⁹ Se till exempel Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 22 oktober 2014 i mål T 781-14 och Svea Hovrätts dom den 5 december 2014 i mål T 7997-14.

¹⁹⁰ Zeteo, kommentar till 45 kap. 5 § RB. Se även Åklagarmyndighetens PM, s. 10.

¹⁹¹ Svea hovrätts dom den 18 mars 2011 i mål B 750-11.

Eftersom vårdnadshavarnas strikta skadeståndsansvar huvudsakligen syftar till att markera att vårdnadshavarna bär ansvaret för sina barn, har Åklagarmyndigheten i sina riktlinjer angivet att anspråket bör riktas mot båda vårdnadshavarna om så är möjligt. Detta ska enligt riktlinjerna förbli utgångspunkten även om vårdnadshavarna inte kunnat nå under förundersökningsstadiet.¹⁹² I praxis förekommer det att endast en vårdnadshavare blivit stämd.¹⁹³

Den handling som inleder ett förfarande, såsom en stämningsansökan, får inte delges muntligen enligt 20 § 2 st. delgivningslagen (2010:1932).¹⁹⁴ I SOU 2013:17 uppmärksammas att det för domstolarna kan vara svårt att hinna delge vårdnadshavarna det enskilda anspråket som den skadelidande riktar mot dem. Anledningen är att det vid ungdomsmål finns krav på att brottmålet handläggs skyndsamt. Det framförs även viss oro för att engagerade vårdnadshavare hamnar i sämre position än de vårdnadshavare som inte låter sig delges eller som inte närvarar vid huvudförhandlingen.¹⁹⁵ I de riktlinjer som utgivits av Åklagarmyndigheten rekommenderas att i de fall endast en av två vårdnadshavare blivit delgiven kan åklagaren, efter diskussion med den skadelidande, justera skadeståndstalan så att den endast omfattar den delgivna vårdnadshavaren.¹⁹⁶

Lindell-Frantz påtalar i sin uppsats att det finns indikationer på att det förekommer att vårdnadshavare delges det enskilda anspråket först under själva huvudförhandlingen. Vårdnadshavarna har i samband med förhandlingen tillfrågats om de kan tänka sig att talan om enskilt anspråk handläggs där och då.¹⁹⁷

Om frågan om det enskilda anspråket avgörs utan att vårdnadshavarna har blivit delgivna stämningen alternativt inte delgivits den på rätt sätt och de dessutom inte närvarar vid huvudförhandlingen, kan domen undanröjas genom domvilla. För att denna möjlighet inte ska gå förlorad måste vårdnadshavarna klaga på domen inom sex månader. Tidsfristen börjar löpa från den tidpunkt då vårdnadshavarna fick vetskap om domen.¹⁹⁸

¹⁹² Åklagarmyndighetens PM, s. 10.

¹⁹³ Se till exempel Göta hovrätts dom den 10 oktober 2014 i mål B 1292-14 och Svea hovrätts dom den 4 september 2014 i mål B 7477-14. Se även avsnitt 6.3.

¹⁹⁴ Zeteo, kommentar till 20 § 2 st. delgivningslagen.

¹⁹⁵ SOU 2013:17, s. 748.

¹⁹⁶ Åklagarmyndighetens PM, s. 3. För exempel på ett avgörande där den skadelidande justerat sin talan, se Malmö tingsrätts dom den 8 augusti 2014 i mål B 1627-14.

¹⁹⁷ Lindell-Frantz, s. 174.

¹⁹⁸ 59 kap. 1 § 1 st. 2 p. RB. Jfr Ekelöf och Edelstam, s. 203.

5.4 Vårdnadshavare som uteblir från huvudförhandlingen

När talan om enskilt anspråk handläggs tillsammans med ett brottmål saknas uttryckliga regler om bland annat kallelser och parts utevaro.¹⁹⁹ Vid gemensam handläggning ska förhandlingen i princip följa de straffprocessuella reglerna.²⁰⁰ Mot bakgrund av detta kan inte reglerna om tredskodom tillämpas vid parts frånvaro. Om vårdnadshavarnas barn uteblir kan det enskilda anspråket riktat mot barnet avgöras endast om han eller hon blivit delgiven det enskilda anspråket och om anspråket blivit tillräckligt utrett. Möjligheten följer av en analog tillämpning av 46 kap. 15 a § RB. Om en vårdnadshavare uteblir från förhandlingen ska, enligt SOU 2013:17, samma lagrum återigen tillämpas analogt. Därmed kan anspråket avgöras såtillvida vårdnadshavaren har blivit delgiven det enskilda anspråket och om det blivit tillräckligt utrett. Vidare innebär dock 46 kap. 15 a § RB att frågan om handläggning vid parts utevaro påverkas av hur ingripande påföljd som kan bli aktuell att döma ut för brottet som den tilltalade står åtalad för. Detta är en faktor som inte är relevant vid frågan om ett enskilt anspråk kan avgöras när vårdnadshavaren inte närvarar vid förhandlingen.²⁰¹ Det finns exempel på avgöranden i vilka domstolen fått ta ställning till huruvida frågan om det enskilda anspråket kunde avgöras när en vårdnadshavare uteblivit från förhandlingen och där domstolen ansett att så var möjligt.²⁰² Slutligen finns vid vårdnadshavares frånvaro en möjlighet att bruka sanktioner, såsom ett vitesföreläggande.²⁰³

Enligt 45 kap. 5 § 2 st. RB ska den *tilltalade* i sin kallelse bli informerad dels om att frågan kan komma att avgöras i dennes utevaro, dels om den tilltalades närvaro sanktionerats med vite. Denna regel är av betydelse ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Om den tilltalade inte erhåller sådan information vet den tilltalade inte om vad för konsekvenser hans eller hennes handlande kan få. Någon sådan bestämmelse finns inte för de mål där svaranden är någon annan än den tilltalade, exempelvis en vårdnadshavare.²⁰⁴

5.5 När beloppsbegränsningen har förbrukats

Som redogjorts för tidigare i uppsatsen är vårdnadshavares strikta skadeståndsansvar begränsat till en femtedels prisbasbelopp per skadehändelse. I de fall det finns flera skadelidande gäller beloppsbegränsningen för dem gemensamt, oavsett om de skadelidande

¹⁹⁹ SOU 2013:17, s. 747.

²⁰⁰ SOU 2013:17, s. 748 och 752-753. Se även 44 kap. RB.

²⁰¹ SOU 2013:17, s. 753 och prop. 2009/10:142, s. 40.

²⁰² Se till exempel Linköpings tingsrätts dom den 27 mars 2014 i mål B 4296-12 och Vänersborgs tingsrätts dom den 4 december 2012 i mål B 3975-12.

²⁰³ Prop. 2009/10:142, s. 40.

²⁰⁴ SOU 2013:17, s. 755.

kräver ersättning under samma förhandling eller i flera olika processer.²⁰⁵ Följande fiktivt exempel ska illustrera hur detta kan komma att få problematiska konsekvenser betraktat ur ett processrättsligt perspektiv.

Ungdom X åtalas för att ha skadat tre bilar tillhörande A, B och C. I tingsrätten döms X för skadegörelse beträffande A:s och B:s bilar, men då det inte gick att bevisa att X var ansvarig för skadegörelsen på C:s bil frias han i detta avseende. X döms således för att tillsammans med sina vårdnadshavare betala ersättning till A och B. Då domstolen ansåg att skadorna uppstått genom samma skadehändelse ska A och B dela på en femtedels prisbasbelopp. C och åklagaren väljer att överklaga tingsrättens dom. Hovrätten ändrar tingsrättens dom och anser att X är ansvarig för skadegörelsen på C:s bil. Eftersom C också överklagade rätten till ersättning av X:s vårdnadshavare, har hovrätten att pröva även denna fråga. Om vårdnadshavarna åberopar att de redan erlagt en femtedels prisbasbelopp för aktuell skadehändelse och att de därför inte ska betala ersättning till C – ska domstolen helt eller delvis ogilla den skadelidandes talan så att vårdnadshavarna inte blir ersättningskyldiga för mer än beloppsbegränsningen. Om vårdnadshavarna inte skulle åberopa denna omständighet kan inte domstolen ogilla käromålet med hänsyn till beloppsbegränsningen. Domstolen har ingen möjlighet att sätta ner den ersättning som A och B tidigare givits rätt till.²⁰⁶

Scenariot kan också se ut enligt följande. Tingsrätten finner X ansvarig för skadegörelse på A:s, B:s och C:s bilar. C väljer att inte väcka talan om enskilt anspråk mot vårdnadshavarna vid den huvudförhandling i vilken brottmålet skulle avgöras, utan gör det först senare. Återigen måste vårdnadshavarna för att undgå att betala över en femtedels prisbasbelopp, åberopa att de redan befunnits ansvariga upp till beloppsbegränsningen.²⁰⁷

Vad domstolen får grunda domen på regleras i 17 kap. 3 § RB, vilket är en bestämmelse om åberopsbörda. I detta avseende tillämpas med andra ord regleringen för tvistemål.²⁰⁸ 17 kap. 3 § RB är ett uttryck för den så kallade dispositionsprincipen och innebär att det är parterna som ska bestämma vad processen berör.²⁰⁹ Att ha åberopsbördan innebär att du som part måste framföra de omständigheter (rättsfakta) som krävs för att alla rekvisiten i en aktuell bestämmelse ska bli uppfyllda. Den part som har åberopsbördan för en omständighet måste också vara den som åberopar omständigheten – annars kan inte domstolen lägga den till grund för sin bedömning. Att grunda domen på ett rättsfaktum åberopat av en part som inte har åberopsbördan, utgör grovt rättegångsfel.²¹⁰

²⁰⁵ 3 kap. 5 § 2 st. SkL och prop. 2009/10:142, s. 47.

²⁰⁶ Prop. 2009/10:142, s. 47.

²⁰⁷ Prop. 2009/10:142, s. 47.

²⁰⁸ Prop. 2009/10:142, s. 40.

²⁰⁹ Zeteo, kommentar till 17 kap. 3 § RB.

²¹⁰ Westberg s. 327-328 och NJA 1980 s. 352.

Det kan följaktligen vara meningsfullt för den skadelidande att överklaga alternativt väcka en talan om enskilt anspråk trots att beloppsbegränsningen redan ”förbrukats”. För vårdnadshavarna är det av vikt att förstå att de måste åberopa omständigheter som visar att de redan erlagt skadestånd upptill beloppsbegränsningen för den aktuella skadehändelsen, annars kan de komma att behöva betala ännu mer i skadestånd.

5.6 Valet att överklaga och prövningstillstånd

Huvudregeln är att prövningstillstånd krävs för att ett mål ska prövas av hovrätten, men det finns undantag.²¹¹ I de fall ett enskilt anspråk handlagts tillsammans med ett brottmål, räcker det att den *tilltalade* meddelas prövningstillstånd i brottmålsfrågan alternativt att det för brottmålet inte krävs prövningstillstånd, för att hovrätten även ska kunna pröva det enskilda anspråk som riktats mot den *tilltalade*.²¹² Denna reglering gäller dock inte för vårdnadshavare, utan de måste erhålla prövningstillstånd enligt 49 kap. 12 § RB.²¹³ Sammantaget innebär detta att processen som berör barnet inte nödvändigtvis följer den process som berör vårdnadshavarna. Detta är problematiskt på så vis att det kan uppstå en situation där ett barn i tingsrätten fälls till ansvar för en brottslig gärning och efter det att barnet överklagat, frias av hovrätten från ansvar för brott. Om vårdnadshavarna då inte har meddelats prövningstillstånd, kan de komma att bli skadeståndsansvariga för en skada som inte längre anses ha vållats genom ett brott. Samma situation kan uppstå om vårdnadshavarna valt att inte överklaga tingsrättens avgörande. Att vårdnadshavarna kan bli skadeståndsansvariga trots att deras barn inte begått ett brott är besynnerligt då vårdnadshavarnas strikta skadeståndsansvar bygger på förutsättningen att den underårige har begått en brottslig handling. Detta innebär att den skadelidande fortsatt har en exigibel dom även om förutsättningen för ansvaret inte längre föreligger.²¹⁴ I denna situation är möjligen resning det enda alternativet som kan lösa den problematik som uppstår för vårdnadshavarna.²¹⁵

²¹¹ 49 kap. 12 § RB.

²¹² 49 kap. 13 § 2 st. RB. Den tilltalade måste i vanlig ordning även överklaga det enskilda anspråket för att den frågan ska prövas. Enligt SOU 2013:17, s. 748, krävs det i de flesta fall inte prövningstillstånd för att hovrätten ska pröva frågan om barnet begått ett brott.

²¹³ SOU 2013:17, s. 747-748. Jfr Svea Hovrätts dom den 18 mars 2011 i B 750-11.

²¹⁴ Dock uppstår frågan om 3 kap. 21 § 2 st. utsköningsbalken (1981:774) kan tillämpas av vårdnadshavarna. Om hovrättsdomen som friar barnet från ansvar för brott kan anses vara ett factum superveniens i förhållande till tingsrättsdomen, i vilken den skadelidande gavs rätt till ersättning av vårdnadshavarna, kan hovrättsdomen möjligen utgöra underlag för en invändning. Jfr RH 2000:60, vilket dock är ett mål som rör en borgenssituation. Det är oklart huruvida vårdnadshavares strikta skadeståndsansvar överhuvudtaget är att betrakta som accessoriskt.

²¹⁵ 58 kap. RB. Huruvida resning är möjligt beror delvis på vilken rättskraft domen tillerkänns enligt 17 kap. 11 § RB – en fråga som ligger utanför denna uppsats syfte.

I praxis finns exempel på mål där vårdnadshavarnas skadeståndsskyldighet har kvarstått trots att hovrätten bedömt att barnet inte har begått ett brott.²¹⁶ I ett avgörande från Hovrätten för Västra Sverige överklagade endast en av de två vårdnadshavarna. Hovrätten fann att barnet inte gjort sig skyldig till brott. Detta innebär att den ena vårdnadshavaren var fortsatt skadeståndsskyldig, medan den andra undkom skadeståndsansvar.²¹⁷

Ett annat tänkbart scenario är att hovrätten istället för att fria barnet från ansvar för brott, sänker det skadestånd som den skadelidande givits rätt till av tingsrätten. Detta kan innebära att vårdnadshavarna är skadeståndsskyldiga för ett högre belopp än barnet, vilket också medför komplikationer för vårdnadshavarna om de väljer att nyttja den regressrätt de synes ha mot sitt barn.

5.7 Mina reflektioner

För de vårdnadshavare med svag ekonomi, det vill säga de som inte kan bekosta ett ombud själva, finns starkt begränsade möjligheter att bli företrädare av ett ombud. Det är inte vanligt att vårdnadshavare är företrädare av ett ombud under huvudförhandlingen. Vad detta beror på är svårt att fastslå. Möjligen anser vårdnadshavarna att den summa de ska betala inte är hög nog för att motivera att ett ombud anlitas, kanske är de inte medvetna om att det i deras hemförsäkring finns en rättsskydds försäkring eller så är omständigheterna möjligtvis inte sådana att de kan få hjälp att betala för ombudet och har inte själv en ekonomi som tillåter en sådan utgift. Vad som kan uppfattas som något förvånande är att ett ombud inte är en självklarhet ens i mål där de begärda skadestånden totalt sett är omfattande.

Inte heller finns det någon garanti för att vårdnadshavarna erhåller så pass ingående information om relevant reglering att de förstår vad som krävs av dem för att deras invändning eller invändningar ska kunna bli framgångsrika. I vilken omfattning domstolen aktivt kan verka för att otidigheter i parternas talan utreds och när detta kan ske, är något oklart mot bakgrund av att det enskilda anspråket oftast handläggs tillsammans med brottmålet. Eftersom det vid en gemensam handläggning inte synes genomföras muntliga sammanträden verkar domstolens materiella processledning bli allt viktigare under huvudförhandlingen, trots att det annars inte bör förekomma vid dispositiva tvistemål.

Den skadelidande företräds oftast av antingen åklagaren eller av ett målsägandebiträde. Dessa alternativ behöver den skadelidande inte bekosta själv. Den skadelidande och vårdnadshavarna kan därför under processen ha vitt skilda förutsättningar att ta till vara sin rätt. Möjligheterna för den

²¹⁶ Se till exempel Göta Hovrätts dom den 30 april 2014 i B 883-14, Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 16 september 2014 i mål B 2246-14 och Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 5 november 2014 i mål B 2529-14.

²¹⁷ Hovrätten för Västra Sverige den 24 november 2014 i mål B 4316-14.

skadelidande och vårdnadshavarna att erhålla stöd när de ska utforma och framföra sin talan kan därmed, enligt min mening, upplevas som något obalanserade.

Ovan har det framkommit att majoriteten av de anspråk som grundas på vårdnadshavarnas strikta skadeståndsansvar, handläggs tillsammans med de brottmål som vårdnadshavarnas barn är åtalade för. I vilken mån mål med gemensam handläggning ska följa de processuella reglerna för tvistemål är i flera avseenden oklart, särskilt när de berör ett anspråk som riktas mot någon annan än den tilltalade. Bland annat saknas en uttrycklig bestämmelse om att i kallelsen som skickas till vårdnadshavarna informera om en möjlig utevarohandläggning och vitessanktioner.

Vidare finns viss osäkerhet beträffande när vårdnadshavare bör bli delgivna det enskilda anspråket. Jag ställer mig något tveksam till regleringen utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv. Att vårdnadshavarna först vid huvudförhandlingen skulle bli delgivna innebär att deras möjlighet att förbereda sin invändning försämras väsentligt. Än värre blir det om vi beaktar att vårdnadshavarna oftast inte har ett ombud och att de inte har några rättigheter att under förundersökningen bli informerade om relevant reglering. Barnets ombud har ingen skyldighet att tillvarata vårdnadshavarnas intressen. Enligt Åklagarmyndighetens riktlinjer bör vårdnadshavarna informeras om beloppsbegränsningen och jämkningsmöjligheter. Om vårdnadshavarna önskar att domstolen friar dem från skadeståndsansvar grundat på antingen beloppsbegränsningen eller jämkningsregler, måste de åberopa detta. Jag ställer mig frågande till hur vårdnadshavarna ska kunna förbereda en sådan invändning samma dag som huvudförhandlingen, särskilt om de inte har ombud eller fått någon information om regleringen.

6 Empirisk studie

6.1 Inledning

I detta kapitel presenteras den empiriska studie som introducerades i uppsatsens första kapitel. Som tidigare redogjorts för bygger undersökningen på avgöranden vilka meddelats mellan 2014-01-01 och 2014-12-31. Undersökningen begränsades till hovrättsavgöranden, men trots detta ingår tingsrättsavgöranden eftersom det exempelvis kan ha funnits mer än en skadevållare i målet och den som överklagade var inte av intresse för denna uppsats.²¹⁸ Totalt omfattar undersökningen 70 mål. I hälften av dessa mål prövade både tingsrätten och hovrätten frågan om vårdnadshavares strikta skadeståndsansvar. Sammantaget berörde de 70 avgörandena 105 barn och 155 vårdnadshavare. Barnen var mellan 15 och 17 år gamla och den klara majoriteten av dem som åtalades för brott var unga män. För 12 av de 105 barnen ogillade domstolen åtal för brott och därmed ansågs vårdnadshavarna heller inte skadeståndsansvariga enligt 3 kap. 5 § SkL.

I samtliga avgöranden handlades det civilrättsliga anspråket tillsammans med brottmålet. Vårdnadshavarnas strikta skadeståndsansvar gäller även för barn som inte hunnit bli 15 år, men innan skadevållaren blivit straffmyndig måste den skadelidande på egen hand väcka talan om enskilt anspråk enligt reglerna för tvistemål. Något sådant avgörande kunde jag inte finna i min undersökning.²¹⁹ Den bakomliggande orsaken till detta kan svårligen antas vara att barn under 15 år inte begår brottsliga handlingar som orsakar skada. Mer rimligt borde det vara att den skadelidande i regel väljer att inte väcka talan på egen hand. Att under de förhållandena väcka talan enligt tvistemålsreglerna innebär bland annat att den skadelidande inte kan få hjälp av en åklagare eller ett målsägandebiträde. Möjligtvis upplevs det av den skadelidande inte mödan värt att föra en talan på egen hand om ersättningen som han eller hon ska erhålla är ett förhållandevis lågt belopp. Kanske är det så att den skadelidande inte ens är medveten om att vårdnadshavare har ett strikt skadeståndsansvar.

Om den skadelidande erhållit ersättning från en egendomsförsäkring är det endast självriskan som han, eller hon, kommer att kunna grunda sin talan på. Däremot kommer det försäkringsbolag, som utgivit ersättning till den skadelidande, kunna kräva vårdnadshavarna regressvis – dock förekom i min studie endast sex mål där ett försäkringsbolag förde en regresstalan mot vårdnadshavarna. Kanske beror det på att försäkringsbolag inte anser att den summa de kan erhålla är tillräckligt hög eller kanske när inte summan av den ersättning som den skadelidande kan erhålla över självriskan, vilket innebär att den skadelidande inte ens har nyttjat någon försäkring.

²¹⁸ Se avsnitt 1.3 för en mer detaljerad beskrivning av sökmetoden.

²¹⁹ Eftersom jag begränsat undersökningen till hovrättsavgöranden, har dock inte tvistemål vilka slutligen avgjorts av tingsrätt visat sig i sökträffarna.

I cirka en tredjedel av målen förekom mer än ett skadevållande barn.²²⁰ Detta förhållande ger indikationer på att barn inte allt för sällan begår brott tillsammans med ett eller flera andra barn. Att barnen begår brott i par eller grupp medför att vårdnadshavare som tillhör olika familjer kan bli involverade i rättsprocessen. Eftersom det relativt ofta finns flera skadeståndsansvariga för en och samma skadehändelse, borde det bli än viktigare att klarlägga vad som gäller beträffande regressrätten mot någon utanför den egna familjen.²²¹

Andelen vårdnadshavare som blir företrädare av ombud under huvudförhandlingen är låg. Fyra vårdnadshavare hade ombud vid förhandlingen i tingsrätten och endast två vårdnadshavare hade ombud både i tingsrätten och hovrätten. Ungefär 17 procent av vårdnadshavarna anlidade ett ombud när tvisten skulle prövas av hovrätten. Däremot hade de skadelidande nästintill undantagslöst alltid stöd av antingen ett målsägandebiträde eller av åklagaren, både i tingsrätten och i hovrätten.

6.2 Empiri om det strikta skadeståndsansvaret och jämningsmöjligheter

Ungefär en femtedel av vårdnadshavarna ansågs skadeståndsansvariga för mer än en skadehändelse. Det är med andra ord inte helt främmande att ett barn står åtalat för flera brott.²²² En del av vårdnadshavarna blev därför skadeståndsansvariga för mer än en femtedels prisbasbelopp. Vad som vid en första anblick kan upplevas som en relativt låg summa kan vid upprepad brottslighet komma att bli en påfrestning för vårdnadshavarnas ekonomi.

Undersökningen visar vidare att domstolen sällan resonerade kring begreppet skadehändelse. I fyra avgöranden kom begreppet på tal, varav det i tre framkom resonemang om huruvida ett händelseförlopp skulle uppfattas som en eller flera skadehändelser. Varför det endast undantagsvis är aktuellt för domstolen att resonera om antalet skadehändelser kan exempelvis bero på att ingen av parterna upplever frågan som tvistig.

För tolv vårdnadshavare jämkades skadeståndet grundat på 3 kap. 6 § SkL. I alla dessa sju mål satte domstolen ner skadeståndet till noll kronor. Varför domstolen ansåg att en nedsättning till noll kronor var skäligt framkom inte av domskälen. Endast två av dessa tolv vårdnadshavare hade stöd av ett ombud under förhandlingen. De två vårdnadshavarna var föräldrar åt samma barn. Det fanns inte ett enda mål där det skadestånd som vårdnadshavarna

²²⁰ Andelen skulle öka om jag i studien även beaktade brott som barn begått tillsammans med en eller flera andra personer som är 18 år fyllda.

²²¹ Se uppsatsens avsnitt 3.6 om regressrätt.

²²² 49 barn i studien stod åtalade för mer än ett brott, dock var inte alla dessa brott av den karaktär där vårdnadshavarnas strikta skadeståndsansvar aktualiserades. Exempelvis förekom narkotikabrott.

skulle erläggas jämkades med hänsyn till att skadeståndet var oskäligt betungande på grund av vårdnadshavarnas ekonomiska förhållanden.²²³ Enligt förarbetena ska dessa två grunder för jämkning tillämpas restriktivt. Frekvensen av jämkningar i denna undersökning tyder på att nedsättning av skadestånd i vart fall sker återhållsamt.

6.3 Empiri om de i uppsatsen behandlade processrättsliga aspekterna

I studien fanns inget exempel på mål där domstolen valde att avskilja talan om enskilt anspråk från en handläggning tillsammans med brottmålet. Däremot fanns fyra mål i vilka den fråga som överklagades till hovrätten endast berörde vårdnadshavarnas strikta skadeståndsansvar, vilket innebar att hovrätten handlade målet som ett tvistemål. Vid en sådan handläggning riskerar vårdnadshavarna att behöva betala kostnaden för ett målsägandebiträde.²²⁴ Å ena sidan kanske detta är en faktor som medför att vårdnadshavare underlåter att överklaga när de är osäkra på om det brott som barnet fällts till ansvar för också kommer att överklagas alternativt meddelas prövningstillstånd. Å andra sidan kan vårdnadshavarna komma överens med barnet om att han eller hon också ska överklaga för att undvika en sådan kostnad.²²⁵

För 33 barn blev enbart en vårdnadshavare stämd. Varför den skadelidande endast valde att rikta det enskilda anspråket mot en vårdnadshavare framkom inte av domskälen, med undantag för ett mål. I detta mål hade den skadelidande underrättats om att vårdnadshavaren inte kunnat nås för delgivning och därmed återkallade den skadelidande yrkandet.²²⁶

Anledningen till varför den skadelidande väljer att endast rikta anspråket mot en vårdnadshavare kan till exempel vara att vårdnadshavarna inte kunnat nås för delgivning, att barnet inte hade mer än en vårdnadshavare eller att den skadelidande insett att en av vårdnadshavarna inte hade ekonomisk förmåga att betala begärt skadestånd.²²⁷

I två avgöranden förekom fyra vårdnadshavare som uteblev från förhandlingen. Domstolen ansåg det vara möjligt att avgöra frågan om deras strikta skadeståndsansvar i deras frånvaro. För tre av dessa vårdnadshavare

²²³ 6 kap. 2 § SkL.

²²⁴ 18 kap. 1 § RB. Mål från undersökningen där så skedde, se Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 22 oktober 2014 i mål T 781-14.

²²⁵ Se uppsatsens avsnitt 5.2.1 om vårdnadshavarnas möjlighet att föra talan på barnets vägnar. Skulle den omyndige uppge att han eller hon inte önskar att överklaga alternativt vill överklaga, saknar vårdnadshavarna inflytande, se Zeteo, kommentar till 21 kap. 1 § RB.

²²⁶ Malmö tingsrätts dom den 8 augusti 2014 i mål B 1627-14.

²²⁷ En fråga som ligger utanför denna uppsats är den skadelidandes möjlighet att erhålla brottskadeersättning, något som kan komma att påverkas om den skadelidande inte kan visa att alla möjligheter att erhålla ersättning av de ansvariga uttömts, se prop. 2009/10:142, s. 32.

framkom av domskälen att de blivit delgivna stämningen och kallelsen till huvudförhandlingen. Någon sådan information fanns inte beträffande den fjärde vårdnadshavaren.

Tidigare i uppsatsen har jag uppmärksammat att gällande rätt innebär att en vårdnadshavare kan komma att bli skadeståndsansvarig i enlighet med 3 kap. 5 § SkL, trots att en högre instans inte anser att vårdnadshavarens barn begått en brottslig handling. I 29 mål prövade hovrätten frågan om barnet begått en brottslig handling, utan att frågan om vårdnadshavarens strikta skadeståndsansvar togs upp. Hovrätten ansåg i majoriteten av fallen att tingsrätten gjort en korrekt bedömning av det handlade barnet vidtagit. I sju mål ändrade hovrätten dock utgången, vilket för vårdnadshavarna innebär att deras strikta skadeståndsansvar kvarstod trots att hovrätten inte funnit det styrkt att deras barn hade begått en brottslig handling. Endast i ett avgörande uppmärksammade hovrätten denna problematik i sina domskäl.²²⁸ I ett annat mål uppkom den egenheten att endast en av två vårdnadshavare överklagade tingsrättens dom. När hovrätten friade barnet blev en vårdnadshavare därmed befriad från skadeståndsansvaret, medan den andre vårdnadshavaren kvarstod som ansvarig.²²⁹ Mot bakgrund av att vårdnadshavarna så sällan är representerade av ett ombud ställer jag mig frågande till om de vårdnadshavare som väljer att inte överklaga, trots att hovrätten ska pröva om deras barn ska fällas för brott, förstår att deras betalningsskyldighet kommer att kvarstå oavsett utgången i hovrätten.

²²⁸ Göta hovrätts dom den 1 september 2014 i mål B 2055-14 och Skaraborgs tingsrätts dom den 1 juli 2014 i mål B 226-14.

²²⁹ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 24 november 2014 i mål B 4316-14 och Göteborgs tingsrätts dom den 21 augusti 2014 i mål B 3348-14.

7 Analys och slutsatser

7.1 Inledning

I september 2010 kompletterades vårdnadshavares tillsynsansvar med ett strikt skadeståndsansvar för skador deras barn vållat genom en brottslig handling. Syftet med ett strikt skadeståndsansvar är att regleringen ska verka brottspreventivt och på så vis minska ungdomsbrottsligheten. Vidare är regleringen tänkt att vara handlingsdirigerande. Med detta avses att vårdnadshavarna ska bli motiverade att förhindra sina barn från att begå en brottslig handling. Det strikta skadeståndsansvaret ska framhäva att huvudansvaret för barnen och ungdomarna åligger vårdnadshavarna.

Syftet med denna uppsats har varit att utreda och kritiskt granska vårdnadshavarnas strikta skadeståndsansvar samt att beskriva några av de processrättsliga problem som kan uppstå i samband med tillämpningen av regleringen. I detta kapitel besvaras de inledningsvis uppställda frågeställningarna och de reflektioner som tidigare presenterats sammanfattas. Dessa sammanfattningar utgör underlag för en diskussion om regleringen ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Med detta avses huruvida tillämpningen av bestämmelserna är förutsägbar för vårdnadshavarna. Utifrån detta perspektiv diskuteras behovet av att modifiera regleringen.

7.2 Förutsättningar för att det strikta skadeståndsansvaret ska aktualiseras

Skadeståndsansvaret i 3 kap. 5 § SkL åligger vårdnadshavare. Vem som är att betrakta som vårdnadshavare definieras i 6 kap. 2 § 1 st. FB. För att inte försvåra rekryteringen av personer till uppdraget som särskilt förordnad vårdnadshavare, har denna kategori av vårdnadshavare undantagits från det strikta ansvaret. Vårdnadshavarnas strikta ansvar kvarstår även när någon annan än vårdnadshavaren har tillsyn över barnet.

Uppsatsens tredje kapitel har visat att vårdnadshavarnas strikta skadeståndsansvar är omfattande. Möjligheten för vårdnadshavare att undkomma det strikta ansvaret är liten. Det är oklart huruvida vårdnadshavarna i avtal kan friskriva sig från det strikta ansvaret. Om så kan ske begränsas dock friskrivningarna av eventuell kontraktsrättslig reglering och av 36 § AvtL. Om brotten som begås är typiska ungdomsbrott, såsom misshandel och personrån, kan dock friskrivningsmöjligheter synas vara av mindre praktisk betydelse eftersom det måste anses förefalla osannolikt att vårdnadshavarna har ingått ett avtal med den skadelidande under sådana omständigheter.

En annan förutsättning för att vårdnadshavare ska bli skadeståndsansvariga är att skadan vållats genom en brottslig handling utförd av deras barn. Vårdnadshavarnas ansvar föreligger även innan barnet nått straffmyndig ålder. En kausalitetsbedömning ska företas enligt sedvanliga principer. Kausaliteten ska föreligga mellan det brott som barnet utfört och den skada som vållats genom brottet. Abnormhandlingar eller motsvarande synes inte vara undantagna från vårdnadshavarnas strikta ansvar, vilket medverkar till ansvarets vida omfattning.²³⁰

Begränsningar i ansvaret återfinns beträffande vilka skadetyper som omfattas. Rena förmögenhetsskador och vissa typer av skador som uppkommit i samband med motortrafik faller utanför bestämmelsens tillämpningsområde. Detta innebär att skador som vållats genom till exempel immaterialrättsliga intrång normalt sett inte medför skadeståndsansvar för vårdnadshavarna.

En annan begränsning i ansvaret är storleken på det skadestånd vårdnadshavare kan komma att behöva betala för den skada som barnet vållat. Det strikta skadeståndsansvaret är begränsat till en femtedels prisbasbelopp per skadehändelse. När ett barn som vållat skada har mer än en vårdnadshavare gäller beloppsbegränsningen för dem gemensamt.²³¹ Om ett maxbelopp inte räcker till alla skadelidande delas beloppet proportionerligt. I förarbetena framhävs att beloppsbegränsningen är av vikt för att vårdnadshavare ska bibehålla förståelsen för regleringen och dess syfte, eftersom deras ansvar är oberoende av deras eget vållande. Dock har det i min analys av praxis framkommit att vårdnadshavarnas totala skadeståndsansvar kan komma att bli över 8 900 kronor. Det totala skadeståndet kan överstiga beloppsbegränsningen när skador härleds till flera olika skadehändelser, vid ersättning av räntekostnader eller vid ersättning av den skadelidandes rättegångskostnader.

Begreppet skadehändelse introducerades i samband med lagändringen 2010. Avgörande för domstolens bedömning är om skadorna uppstått ur väsentligen samma händelseförlopp. Fokus ska vara på den skadevällande handlingen eller underlåtenheten att handla. Prejudicerande avgöranden som behandlar begreppet skadehändelse saknas och praxis från underrättsinstanserna är mager och spretande, men möjligen kan två tolkningstendenser identifieras. Om ett brott begåtts mot flera personer synes domstolen generellt uppfatta detta som flera skadehändelser, även om den skadevällande handlingen begicks vid ett och samma tillfälle. Skulle däremot brottet ha begåtts mot en och samma person tycks bedömningen snarare bli att skadan härleds till en skadehändelse. Dessa förhållanden är dock endast en beskrivning av tendenser i praxis och därmed finns avvikande bedömningar. Hur lång tid som måste förflyta för att domstolen

²³⁰ Se dock jämningsmöjligheten i 3 kap. 6 § 2 st. SkL. Enligt detta lagrum kan skadeståndet jämkas om den brottsliga handlingen enbart företogs för att bringa vårdnadshavarna skadeståndsansvar. Se uppsatsens avsnitt 4.1.2.

²³¹ Detta innebär dock inte att de två vårdnadshavarna i slutändan ansvarar för lika stor summa, detta med hänsyn till deras regressrätt.

ska anse att en händelse skett vid olika tidpunkter går inte att fastslå, likaså ej heller var gränserna för olika platser dras. Avgöranden som berör aspekten om samma plats och samma tidpunkt är få. Hur ett händelseförlopp tolkas kan få stor effekt på vårdnadshavarnas ekonomi eftersom beloppsbegränsningen gäller per skadehändelse. En enhetlig tolkning av begreppet saknas och detta medför enligt min mening att tillämpningen också brister i förutsägbarhet för vårdnadshavarna. För de vårdnadshavare som inte har tillgång till ombud eller inte har erhållit någon information under förundersökningen, måste det antas vara förhållandevis problematiskt att få en tydlig uppfattning om vad som avses med begreppet skadehändelse. Ett avgörande med prejudicerande verkan menar jag vore önskvärt för att öka förutsägbarheten.

En annan aspekt av regleringen är det solidariska ansvaret mellan vårdnadshavare och barn samt möjligheterna att föra en regresstalan. Det finns inte angivet i lag vad som gäller beträffande regressrätt. Då vårdnadshavarna svarar på objektiv grund och barnet på grund av sitt eget vållande, tycks vårdnadshavare dock ha full regressrätt mot sitt barn. Detta skulle i viss mån kunna motverka regleringens syfte att verka handlingsdirigerande för vårdnadshavare, eftersom en regressrätt medför att vårdnadshavaren inte nödvändigtvis är den part som i slutändan betalar för skadeståndet. Vad som talar emot en sådan slutsats är att vårdnadshavare kanske önskar att undvika att försämra sitt barns ekonomi. Den effekt regressrätten eventuellt kan ha på regleringens genomslagskraft var inget som uppmärksammades i förarbetena och således finns ingen diskussion om rätten borde ha uteslutits. En sådan begränsning skulle dock innebära att vårdnadshavarnas strikta ansvar blev en ännu större belastning på deras ekonomi.

Om barnet har två vårdnadshavare ansvarar de solidariskt för skadeståndet. Genom en skälighetsbedömning kan ansvaret fördelas dem emellan. Om det inte går att identifiera omständigheter i det enskilda fallet som talar för en viss fördelning, bör ansvaret fördelas lika. En vårdnadshavare kan hävda att ansvaret är oskäligt betungande enligt 6 kap. 2 § SkL och att fördelningen ska påverkas av detta. Om en vårdnadshavare ansvarar enligt dennes tillsynsansvar, lär den vårdnadshavaren vara ansvarig för hela skadeståndet på egen hand. Vad som i övrigt kan beaktas i skälighetsbedömningen finns inte närmare angivet, vilket försvårar för vårdnadshavare att förutse hur fördelningen slutligen blir.

Huruvida en vårdnadshavare kan föra en regresstalan mot en skadeståndsansvarig som tillhör en annan familj är oklart.²³² Frågan är relevant eftersom det inte är ovanligt att flera ungdomar begår brott tillsammans. Under sådana förhållanden är ungdomarna solidariskt ansvariga för skador som uppstår och varje ungdom är dessutom solidariskt ansvarig med sina vårdnadshavare. Enligt en allmän skadeståndsrättslig princip kan den som betalat ett skadestånd, vilket flera är solidariskt

²³² Se uppsatsens fotnot 81.

ansvariga för, kräva de övriga ansvariga på delar av det erlagda beloppet. Jag kan inte finna något stöd för att 3 kap. 5 § SkL eller 6 kap. 4 § SkL skulle utesluta en tillämpning av denna princip om vårdnadshavare från olika familjer anses vara solidariskt ansvariga. Vad som talar emot en sådan tolkning av rättsläget är formuleringar i domskälen i tillgänglig praxis. Riktlinjer utgivna av Åklagarmyndigheten talar också emot en sådan tolkning. En rätt att inleda en regresstalan mot en skadeståndsansvarig från en annan familj kan medföra problematiska regressituationer. Ett exempel på en sådan situation kan vara att vårdnadshavare väljer att rikta regresstalan mot ett barn som inte är dennes eget eller en annan vårdnadshavare, med avsikt att skydda det egna barnets ekonomi. Likväl kan avsaknaden av en sådan rätt leda till komplicerade och tidskrävande processer innan ansvaret slutligen är fördelat. Att denna fråga utreds är av intresse ur ett rättssäkerhetsperspektiv, med hänvisning till att vårdnadshavare idag svårligen kan förutse hur ansvaret slutligen kan komma att fördelas.

En relevant aspekt beträffande regressrätt är om vårdnadshavarna är medvetna om möjligheten. Som redogjorts för i avsnitt 6.1 är det ovanligt att vårdnadshavare har stöd av ett ombud och eftersom de dessutom saknar rätt till information under förundersökningsstadiet, har de mindre goda förutsättningar för att erhålla tillräcklig kunskap om regleringen. Skulle vårdnadshavarna väcka en regresstalan innebär det att målet kommer att handläggas som ett tvistemål och ofta som ett förenklat tvistemål, vilket bland annat medför sämre möjligheter till rättsskydd och till ersättning från den förlorande parten för hela kostnaden för ombudet.

7.3 Jämkningsmöjligheter

I uppsatsen har jag redogjort för två lagrum enligt vilka skadeståndet kan jämkas och ett av dem är 3 kap. 6 § 2 st. SkL. Enligt bestämmelsen kan skadeståndet jämkas med hänsyn till vårdnadshavarens förhållande till barnet eller de särskilda åtgärder som vidtagits för att förhindra att barnet begår brott. Bestämmelsen ska enligt förarbetena tillämpas restriktivt, något domstolarna också synes göra. Om domstolen anser att det för vårdnadshavaren är en orimlig förpliktelse att betala skadeståndet, tycks domstolen sätta ner skadeståndet till noll kronor. Enligt regleringens ordalydelse måste dock inte nödvändigtvis jämkningen ske till noll kronor, utan det finns utrymme att sätta ner ersättningen till ett belopp som i varje enskilt fall anses vara skälig.

Beträffande vårdnadshavarens förhållande till barnet anges i förarbetena tre olika utgångspunkter – jämkning kan ske om vårdnadshavaren och barnet inte alls haft någon kontakt och detta inte beror på vårdnadshavaren själv, om barnet begått brottet med enda syftet att ådra sina vårdnadshavare skadeståndsansvar eller om barnet varit omhändertagen enligt socialrättslig tvångslagstiftning. Den sistnämnda utgångspunkten är den som tycks vara mest frekvent förekommande i praxis. Generellt verkar domstolen jämkas skadeståndet om barnet är tvångsplacerat utanför vårdnadshavarnas hem

eftersom vårdnadshavarna då inte har hand om den faktiska omsorgen om barnet. Vidare synes domstolen vara av uppfattningen att barnet ska ha varit omhändertaget vid tidpunkten för brottet för att beloppet ska sättas ner. Med andra ord tycks det inte vara av relevans att barnet varit omhändertaget antingen innan eller efter det att brottet begicks. Dock finns avgöranden som avviker från dessa generella tendenser, vilket indikerar på en något spretande tillämpning av jämningsgrunden.

I speciella undantagsfall kan skadeståndet jämkas med hänsyn till de särskilda åtgärder som vårdnadshavaren vidtagit för att förhindra sitt barn från att begå brott. Vårdnadshavare har en skyldighet att handla i enlighet med sitt tillsynsansvar, för jämkning krävs dock enligt förarbetena att de vidtagit åtgärder som går längre än tillsynsansvaret. För att undvika att jämkning endast sker i Extremsituationer är Andersson av uppfattningen att regleringens allmänna målsättning, det vill säga att framhäva vårdnadshavarnas tillsynsansvar, istället bör utgöra tolkningsram. Han uppmärksammar vidare att regleringen inte är öppen för ”culparesonemang”. Praxis beträffande denna grund för jämkning är inte enhetlig. Möjligen kan en generell tendens uttydas, innebärande att vårdnadshavarna måste ha gjort något utöver att ha tagit kontakt med socialtjänsten. Vilka åtgärder som vårdnadshavarna bör ha vidtagit utöver en sådan kontakt för att jämkning ska komma ifråga, går inte att fastställa.

Den andra jämningsmöjligheten återfinns i 6 kap. 2 § SkL, enligt vilken ett skadestånd som för vårdnadshavaren är oskäligt betungande med hänsyn till dennes ekonomiska förhållanden, undantagsvis kan sättas ner. Bestämmelsen ska tillämpas endast om orimliga konsekvenser, vilka inte kan accepteras, uppstår när vårdnadshavaren ska betala skadeståndet i sin helhet. Oavsett skadetyper kan skadeståndet sättas ner och hur skadan vållats är inte ensamt avgörande för om jämkning överhuvudtaget kan ske.

Inledningsvis ska förhållanden på den skadeståndsansvariges sida beaktas. Eftersom det för vårdnadshavare inte synes vara möjligt att teckna en ansvarsförsäkring som täcker deras strikta ansvar, blir detta en irrelevant aspekt i sammanhanget. Vårdnadshavare kan under en kort tidsperiod komma att bli skadeståndsansvariga för en totalt sett omfattande summa och i många fall borde det då finnas skäl att sätta ner skadeståndet. Trots att det vanligtvis uppställts ett krav på att det skadestånd som begärs att bli jämkat måste vara av en högre summa, kan det ändå sättas ner för de vårdnadshavare som har mycket låga inkomster. Det går inte att dra någon slutsats utifrån praxis om hur högt skadeståndet bör vara för att betraktas som tillräckligt högt eller vilken inkomstnivå som anses vara mycket låg. Det anges vidare i förarbetena att skadestånd generellt inte ska sättas ner om vårdnadshavaren besitter en förmögenhet som kan användas för att betala skadeståndet. Från denna generella utgångspunkt undantas förmögenheter, som är tänkta att försörja den skadeståndsskyldige vid en stundande pensionering eller som består av en viss typ av årsbostad. Dessa exemplifieringar har dock kritiserats i doktrin för deras restriktiva karaktär.

Om domstolen anser att förhållandena på den skadeståndsansvariges sida talar för en jämkning, ska domstolen beakta förhållanden på den skadelidandes sida. Om den skadelidande är i särskilt behov av ersättningen eller ersättningen är av väsentlig betydelse för den skadelidandes försörjning – talar det emot en nedsättning. Normalt sett bör jämkning för en personskada ske i något försiktigare mån än för en egendomsskada. Mot bakgrund av att det strikta ansvaret ska betona vårdnadshavares ansvar för sina barn kan det, enligt Lindell-Frantz, framstå som tveksamt om den skadelidandes möjligheter att få ersättning för skadan genom en försäkring ska få påverka vårdnadshavarnas ansvar.

Nedsättningen av skadeståndet enligt 6 kap. 2 § SkL bör inte vara mer omfattande än vad som är nödvändigt för att undvika ett oskäligt resultat. Det är inte möjligt utifrån praxis att identifiera någon generell tendens beträffande hur mycket ett belopp sätts ner när domstolen väl bedömt att jämkning ska ske. Det finns exempel på när domstolen ansett att en jämkning ner till 10 procent av vad vårdnadshavarnas barn skulle betala till var och en av de skadelidande var rimligt.

Sammantaget är jag av uppfattningen att domstolarna relativt sällan behandlar de två olika grunderna för jämkning. En möjlig förklaring till detta kan vara att vårdnadshavare upplever det som svårt att vinna framgång med att hävda att beloppet är oskäligt betungande respektive att det är uppenbart oskäligt att ålägga dem ansvar när summan är förhållandevis låg. En annan förklaring kan vara att vårdnadshavarna inte är medvetna om att skadeståndet som de kan komma att åläggas att betala under vissa förutsättningar kan jämkas. Det har i min uppsats framkommit att majoriteten av vårdnadshavare inte företräds av ett ombud och de har heller inte en rätt att under förundersökningsstadiet erhålla upplysningar av åklagare eller polis om jämkningsmöjligheter. För att vårdnadshavarna ska vinna framgång med ett yrkande om jämkning måste de dels åberopa detta, dels framföra omständigheter som täcker de i bestämmelserna uppställda rekvisiten. Mot bakgrund av den restriktiva tillämpningen verkar det dessutom krävas en hel del av vårdnadshavarna beträffande vad de i domstol framför för grundande omständigheter. Eftersom praxis inte är alltför enhetlig försvåras läget för vårdnadshavarna ännu mer. Mot bakgrund av det anförda ställer jag mig således något frågande till om vårdnadshavarna, i de fall de varken fått information av polis, åklagare eller ombud, har någon större reell möjlighet att skapa sig en uppfattning om vad de ska framföra för att nå framgång med sin talan om jämkning. Med hänsyn till den inte alltid enhetliga tillämpningen av regleringen, kan bestämmelserna kritiseras ur ett perspektiv om förutsägbarhet. Till exempel är det oklart vad mer exakt för särskilda åtgärder en vårdnadshavare måste vidta för skadeståndet ska sättas ner. Enligt min mening är regleringen i detta avseende i behov av vägledande praxis för att kunna bli mer förutsägbar.

7.4 Några processrättsliga aspekter relevanta för vårdnadshavares strikta ansvar

Det enskilda anspråket som den skadelidande riktar mot vårdnadshavarna handläggs oftast tillsammans med det brott som vårdnadshavarnas barn står åtalat för. Gemensam handläggning regleras i 22 kap. 1 § RB. Under sådana omständigheter ska generellt sett RB:s kapitel för brottmål tillämpas, med undantag för processmaterialet som ska följa reglerna för tvistemål. Dock är rättsläget i vissa avseenden oklart när det enskilda anspråket berör någon annan än den som också står åtalad för brottet. Regleringen innebär bland annat att om en vårdnadshavare medger skadeståndstalan, ska talan bifallas grundat enbart på medgivandet. Om en vårdnadshavare medger talan, betyder det att ersättningen ska utges oavsett om domstolen anser att barnet begått en brottslig handling eller inte.

Det saknas en uttrycklig bestämmelse om det enskilda anspråket som riktats mot vårdnadshavarna kan avgöras i deras utevaro och därför tillämpas istället 46 kap. 15 a § RB analogt. Således kan frågan avgöras utan att vårdnadshavaren närvarar vid huvudförhandlingen om denne har blivit delgiven det enskilda anspråket och om anspråket anses vara tillräckligt utrett. Vidare saknas bestämmelser angående en skyldighet för domstolen att informera vårdnadshavarna om att frågan kan avgöras i deras utevaro och om eventuella sanktioner vid utevaro. En sådan avsaknad kan, enligt min mening, kritiseras utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv med hänvisning till att det brister i förutsägbarheten för vårdnadshavarna. Jag ställer mig frågande till om kravet på förutsägbarhet kan anses vara uppfyllt när det dels saknas en uttrycklig reglering om att målet under vissa förhållanden kan avgöras i en vårdnadshavares utevaro, dels saknas en skyldighet att informera vårdnadshavarna om detta.

Som tidigare nämnts är 3 kap. 5 § SkL och jämkningsmöjligheterna i vissa avseenden oklara. Under sådana förutsättningar blir tillgången till ett ombud betydelsefullt. Det har framkommit att förutsättningarna för den skadelidande och vårdnadshavarna att erhålla kunskap om regleringen eller att få stöd av en person med juridisk kunskap, är väsentligt olika. För vårdnadshavare med svag ekonomi är möjligheten att erhålla stöd vid utformningen och framförandet av sin inställning, enligt min mening, starkt begränsad. Praxis bekräftar en låg förekomst av ombud under huvudförhandlingen. Den skadelidande erhåller däremot stöd av åklagare eller målsägandebiträde i den klara majoriteten av målen, vilket inte kan uppfattas som överraskande eftersom den skadelidande inte bekostar detta stöd själv. Det finns möjligheter för vårdnadshavare att av polis eller åklagare få information om den reglering som rör deras strikta skadeståndsansvar, dock är detta inte en rättighet. Slutligen kan domaren upplevas som visst stöd då denne genom materiell processledning ska verka för att oklarheter i parternas talan utreds. Eftersom talan om enskilt anspråk oftast handläggs tillsammans med brottmålet är det dock något oklart i vilken omfattning domaren kan bedriva materiell processledning. Det

enskilda anspråket är till sin karaktär ett dispositivt tvistemål och därför bör den materiella processledningen koncentreras till muntliga sammanträden och generellt sett inte vara nödvändigt under huvudförhandlingen. Vid gemensam handläggning synes dock inte domstolen kalla till muntliga sammanträden, vilket kan innebära att den materiella processledningen ändå bör tillåtas få större utrymme under huvudförhandlingen. Kanske kan dessa oklarheter leda till att domaren är något mer försiktig i sin processledning, för att försäkra sig om att han eller hon inte upplevs som partisk i handläggningen av målet. Sammanfattningsvis kan således den skadelidandes och vårdnadshavarnas insikter vara av helt olika karaktär och möjligheterna att få tillgång till information kan, enligt min mening, upplevas som något obalanserade.

När ett enskilt anspråk riktas mot en vårdnadshavare ska stämning utfärdas och om så inte görs torde det utgöra rättegångsfel. Möjligtvis kan rekvisiten för domvilla i 59 kap. RB inte anses vara uppfyllda om vårdnadshavarna närvarat vid huvudförhandlingen, gått i svaromål och anlitat ett ombud. När en stämmingsansökan utfärdas får den enligt 20 § 2 st. delgivningslagen inte delges muntligen. Eftersom det vid så kallade ungdomsmål finns krav på att målet handläggs skyndsamt finns en risk för att det, ur ett tidsperspektiv, blir svårt för domstolarna att hinna delge vårdnadshavarna stämmingsansökan. Mot bakgrund av detta uppkommer viss oro för att vårdnadshavare som medvetet inte låter sig delges, eller inte närvarar vid huvudförhandlingen, får fördelar jämfört med de vårdnadshavare som visar engagemang. En sådan konsekvens måste anses vara högst olycklig, då syftet med regleringen är att öka vårdnadshavarnas engagemang. Att det finns indikationer på att vårdnadshavare delges det enskilda anspråket först under huvudförhandlingen är något oroande. Under sådana omständigheter beskärs vårdnadshavarnas möjlighet att förbereda en invändning, till exempel om jämkning eller att beloppsbegränsningen för en skadehändelse redan utgetts. Utgångspunkten för vårdnadshavare blir inte bättre om de dessutom inte erhållit någon information om regleringen under förundersökningen eller inte har tillgång till ett ombud.

En annan aspekt av intresse är att det för den skadelidande kan vara meningsfullt att väcka talan om enskilt anspråk, även om den berörda vårdnadshavaren redan till en annan skadelidande betalat en femtedels prisbasbelopp för den aktuella skadehändelsen. I och med att vårdnadshavarna har åberopsbördan för att beloppstaket redan har uppnåtts kan den skadelidande spekulera i att detta förhållande aldrig förs fram i rättegången. Om vårdnadshavarna inte åberopar denna omständighet kan inte domstolen ogilla käromålet grundat på beloppsbegränsningen. Domstolen har vidare ingen möjlighet att sätta ner ersättning som andra skadelidande redan givits rätt till.

I uppsatsen uppmärksammas att vårdnadshavare kan kvarstå som skadeståndsansvariga även om deras barn av högre instans inte anses ha begått en brottslig handling. Detta beror dels på att vårdnadshavarna inte alltid väljer att överklaga fast barnet gör så, dels på att reglerna om

prövningstillstånd är olika för barnet och för vårdnadshavarna. Den skadelidande har under sådana omständigheter en fortsatt exigibel dom.²³³

7.5 Avslutande ord

Uppsatsen inleddes med att klargöra att jag valt att frångå terminologin i förarbetena och benämna vårdnadshavarnas ansvar i 3 kap. 5 § SkL som ett strikt istället för ett principalansvar. Som tidigare framkommit skiljer sig nämligen det ansvar tredje kapitlet i SkL ålägger vårdnadshavare från det som åläggs arbetsgivare. Väsentliga skillnader återfinns, bland annat genom att arbetsgivares ansvar begränsas till exempelvis skador vållade i tjänsten, ansvar för abnormhandlingar kan vara uteslutet och det finns möjligheter att omplacera eller säga upp arbetstagare. Liknande begränsningar och åtgärder står inte till en vårdnadshavares förfogande, vilket jag menar bör medföra att det lämpar sig mindre väl att benämna ansvaret i 3 kap 5 § SkL som ett principalansvar.

I förarbetena uppmärksammas att regleringen skulle komma att få störst inverkan på de vårdnadshavare vars barn är mellan 15 och 17 år gamla. Eftersom dessa barn är straffmyndiga skulle det enskilda anspråket kunna handläggas tillsammans med brottmålet och på så vis skulle den skadelidande själv inte behöva initiera en process i domstolen för att erhålla skadeståndet av vårdnadshavarna. Jag ställer mig dock något undrande till frånvaron av reflektion och undersökning av vårdnadshavares faktiska möjligheter att nämnvärt påverka uppförandet hos ungdomar som är så nära myndig ålder.

Slutsatsen jag drar av vad som framkommit i min uppsats är att regleringen om vårdnadshavares strikta skadeståndsansvar i flera avseenden är i behov av tydliggöranden för att kunna sägas ha en förutsägbar tillämpning. Jag anser att det för vårdnadshavare är svårt att veta hur omfattande deras ansvar är och under vilka omständigheter de kan vinna framgång med en talan om jämkning.

Processrättsligt uppstår problem eftersom man i förarbetena bland annat inte i tillräcklig omfattning tycks ha reflekterat över vilket regelverk och vilka bestämmelser som ska tillämpas när ett enskilt anspråk, vilket riktas mot någon annan än den åtalade, handläggs tillsammans med åtal för brott. Det uppstår även svårigheter när ett skadeståndsansvar grundas på en annan individs handlade och tillämpningen av reglerna underlättas inte av att ungdomar dessutom inte allt för sällan begår brott tillsammans.

Förhoppningsvis kommer Högsta domstolens avgörande i det så kallade Instagram-målet ge klargörande svar på några av de problem som min uppsats uppmärksammat.

²³³ Se dock uppsatsens fotnot 214, om 3 kap. 21 § 2 st. UB som eventuellt möjliggör att vårdnadshavarna kan invända mot verkställighet.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Ds. 2009:42 – Ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare

SOU 2013:17 – Brottmålsprocessen

Proposition 1972:5 – Kungl. Maj:ts proposition med förslag till skadeståndslag m.m.

Proposition 1975:12 – Regeringens proposition med förslag till lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207), m.m.

Proposition 1986/87:89 – om ett reformerat tingsrättsförfarande

Proposition 1987/88:1 – om ändring i rättegångsbalken (enskilt anspråk vid förundersökning och rättegång)

Proposition 1993/94:57 – Vårdnadshavares skadeståndsansvar

Proposition 1996/97:9 – Ny rättshjälpslag

Proposition 2009/10:142 – Ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare

Litteratur

Bengtsson, Bertil & Strömbäck, Erland, *Skadeståndslagen: en kommentar*, 5. uppl., [bearb. och aktualiserade] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2014

Bernitz, Ulf, *Finna rätt: juristens källmaterial och arbetsmetoder*, 10., aktualiserade uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2008

Ekelöf, Per Olof, *Rättegång. H. 2, 8.*, bearb. uppl., Norstedt, Stockholm, 1996

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Pauli, Mikael, *Rättegång. H. 5, 8.*, [rev. och utök.] uppl., Norstedt, Stockholm, 2011

Ekelöf, Per Olof & Edelstam, Henrik, *Rättsmedlen*, 12., [omarb. och rev.] uppl., Iustus, Uppsala, 2008

Hellner, Jan & Radetzki, Marcus, *Skadeståndsrätt*, 9., [rev.] uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2014

Lindell-Frantz. Ansvarsförsäkring i konsumentförhållande. En studie med fokus på barns och föräldrars skadeståndsansvar. I Andersson, Håkan, *Uppsatser om skadeståndsansvar och ansvarsförsäkring*, 102-178. Jure, Stockholm, 2012

Nordh, Roberth, *Enskilt anspråk: om handläggning av civilrättsliga anspråk i samband med åtal för brott*, 2., [uppdaterade och kompletterade] uppl., Iustus, Uppsala, 2010

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, 2. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2007

Strömholm, Stig, *Rätt, rättskällor och rättstillämpning: en lärobok i allmän rättslära*, 5., [uppdaterade och bearb.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 1996

Westberg, Peter, *Civilrättskipning*, Norstedts juridik, Stockholm, 2012

Internet

Andersson, Håkan. 28 februari 2012. *Konstruktiva restriktioner avseende det så kallade "principalansvaret" för föräldrar*.
<https://www5.infotorg.se/rb/premium/civilratt/allmanformogenhetsratt/skadestandsratt/article175600.ece?q=%2522Konstruktiva%2522%2BAND%2B%2522restriktioner%2522%2BAND%2B%2522avseende%2522%2BAND%2B%2522det%2522%2BAND%2B%2522s%25C3%25A5%2522%2BAND%2B%2522kallade%2522%2BAND%2B%2522%25E2%2580%259Dprincipalansvaret%2522%2B%2BANDNOT%2Bmeta.collection%253ASFSA02%2B%2BANDNOT%2Bmeta.collection%253ASFSA02%2B%2BANDNOT%2Bmeta.collection%253ASFST02%2B%2BANDNOT%2Bmeta.collection%253AREGR02%2B%2BANDNOT%2Bmeta.collection%253AKKV102&id=175600&start=1&filter=&rID=1431538233244&index=1&desc=Fri+a+s%3%B6kord+%28Konstruktiva+restriktioner+avseende+det+s%3%A5+kallade+%E2%80%9Dprincipalansvaret%29&sf=QD&fhe=-1&docType=plan&db=ALLA&sw=Konstruktiva&sw=avseende&sw=det&sw=kallade&sw=restriktioner&sw=s%3%A5&sw=%E2%80%9Dprincipalansvaret> (hämtad 30 februari 2015)

Folksam. Hem- och villaförsäkring, försäkringsvillkor 1 januari 2015.
<http://www.folksam.se/forsakringar/hemforsakring/villaforsakring/1.88312>
(Hämtad 5 maj 2015)

If. Hem, försäkringsvillkor september 2014.
http://www.if.se/web/se/SiteCollectionDocuments/Private/hemforsakring_villkor.pdf (Hämtad 5 maj 2015)

Ramberg, Anne, Sveriges advokatsamfund, 18 december 2009.
https://www.advokatsamfundet.se/Documents/Advokatsamfundet_sv/Remissvar/297781_20091221161943.pdf. (Hämtad 2 februari 2015)

Schultz, Mårten. 2010. *Föräldrars ansvar för barns brott*. SvJT, s. 195-206.
<http://svjt.se/svjt/2010/195>. (Hämtad 3 mars 2015)

Svensk försäkring. 3 maj 2013. *Försäkringar i Sverige*.
<http://www.svenskforsakring.se/Huvudmeny/Fakta--Statistik/Fakta/>.
(Hämtad 2 april 2015)

Trygg Hansa. hemförsäkring för bostadsrätt (Boendeförsäkring), försäkringsvillkor 2013-04-01.
<http://www.trygghansa.se/SiteCollectionDocuments/Privat/P00296.pdf>
(Hämtad 5 maj 2015)

Zila, Josef. 1990. *Om rättssäkerhet*. SvJT, s. 284-305.
<http://svjt.se/svjt/1990/284>. (Hämtad den 14 april 2015).

Åklagarmyndigheten. Remissyttrande, Departementspromemorian *Ett skärpt skadeståndsansvar för föräldrar* (Ds 2009:42).
<http://www.aklagare.se/PageFiles/4107/Ds%202009%2042%20Ett%20skärpt%20skadeståndsansvar%20för%20föräldrar%5b1%5d.pdf>. (Hämtad den 19 februari 2015)

Åklagarmyndigheten, Utvecklingscentrum Stockholm, RättsPM 2010:6. *Vårdnadshavares skadeståndsskyldighet – 3 kap. 5 § skadeståndslagen*. Juni 2013. <http://www.aklagare.se/PageFiles/10664/RättsPM%202010-6%20Slut.pdf>. (Hämtad 2 april 2015)

Lagkommentar

Andersson, Charlotte och Synnergren, Stieg, Delgivningslagen (2 september 2014), kommentaren till 20 §

Fitger, Peter m.fl., Rättegångsbalken (oktober 2014, Zeteo), kommentaren till 17 kap. 3 §, 21 kap. 1 §, 22 kap. 1 §, 22 kap. 5 § och 45 kap. 5 §

Rättsfallsförteckning

Domar från Högsta domstolen

NJA 1937 s. 264
NJA 1968 s. 387
NJA 1980 s. 352
NJA 1987 s. 450
NJA 1995 s. 41
NJA 1997 s. 572

T 2909-14, Högsta domstolen (ej ännu avgjort)

Domar från hovrätten

B 210-13, Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 11 mars 2013
B 589-14, Hovrätten för Nedre Norrlands dom den 12 juni 2014
B 750-11, Svea hovrätts dom den 18 mars 2011
B 883-14, Göta hovrätts dom den 30 april 2014
B 1218-11, Svea hovrätts dom den 25 mars 2011
B 1292-14, Göta hovrätts dom den 10 oktober 2014
B 2055-14, Göta hovrätts dom den 1 september 2014
B 2246-14, Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 16 september 2014
B 2363-13, Hovrätten för Västra Sveriges dom den 28 maj 2013
B 2529-14, Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 5 november 2014
B 4316-14, Hovrätten för Västra Sverige den 24 november 2014
B 5022-13, Svea hovrätts dom den 12 juli 2013
B 7477-14, Svea hovrätts dom den 4 september 2014
B 8156-11, Svea hovrätts dom den 1 december 2011
B 9861-14, Svea hovrätts dom den 19 december 2014
B 10485-11, Svea hovrätts dom den 22 februari 2012

RH 2000:60

T 781-14, Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 22 oktober 2014
T 2400-14, Hovrätten för Västra Sverige den 13 november 2014
T 3485-13, Hovrätten för Västra Sveriges dom den 6 maj 2014
T 7997-14, Svea hovrätts dom den 5 december 2014

Domar från tingsrätten

B 44-14, Solna tingsrätts dom den 17 april 2014
B 226-14, Skaraborgs tingsrätts dom den 1 juli 2014
B 557-14, Borås tingsrätts dom den 7 maj 2014
B 687-14, Gävle tingsrätts dom den 17 juni 2014
B 705-13, Göteborgs tingsrätts dom den 25 juni 2013
B 1258-13, Jönköpings tingsrätts dom den 26 september 2013
B 1380-13, Norrköpings tingsrätts dom den 13 januari 2014
B 1539-14, Attunda tingsrätts dom den 15 maj 2014
B 1627-14, Malmö tingsrätts dom den 8 augusti 2014
B 1943-13, Halmstads tingsrätts dom den 23 juli 2014
B 2022-13, Sundsvalls tingsrätts dom den 14 februari 2014
B 2157-12, Borås tingsrätts dom den 27 mars 2013
B 2259-13, Hudiksvalls tingsrätts dom den 9 april 2014
B 2726-14, Nacka tingsrätts dom den 8 juli 2014
B 2736-13, Umeå tingsrätts dom den 17 februari 2014
B 3050-13, Norrköpings tingsrätts dom den 27 februari 2014
B 3348-14, Göteborgs tingsrätts dom den 21 augusti 2014
B 3439-10, Vänersborgs tingsrätts dom den 6 december 2012
B 3523-13, Kalmar tingsrätts dom den 27 december 2013
B 3975-12, Vänersborgs tingsrätts dom den 4 december 2012
B 4218-12, Lunds tingsrätt den 27 december 2012
B 4296-12, Linköpings tingsrätts dom den 27 mars 2014
B 4453-14, Solna tingsrätts dom den 10 juli 2014
B 6066-10, Lunds tingsrätts dom den 1 juni 2011
B 7611-13, Malmö tingsrätts dom den 28 februari 2014
B 7772-13, Attunda tingsrätts dom den 7 januari 2014
B 7973-13, Malmö tingsrätts dom den 22 februari 2014
B 8521-13, Solna tingsrätts dom den 17 februari 2014
B 9085-13, Solna tingsrätts dom den 10 februari 2014
B 12166-11, Malmö tingsrätts dom den 22 februari 2012